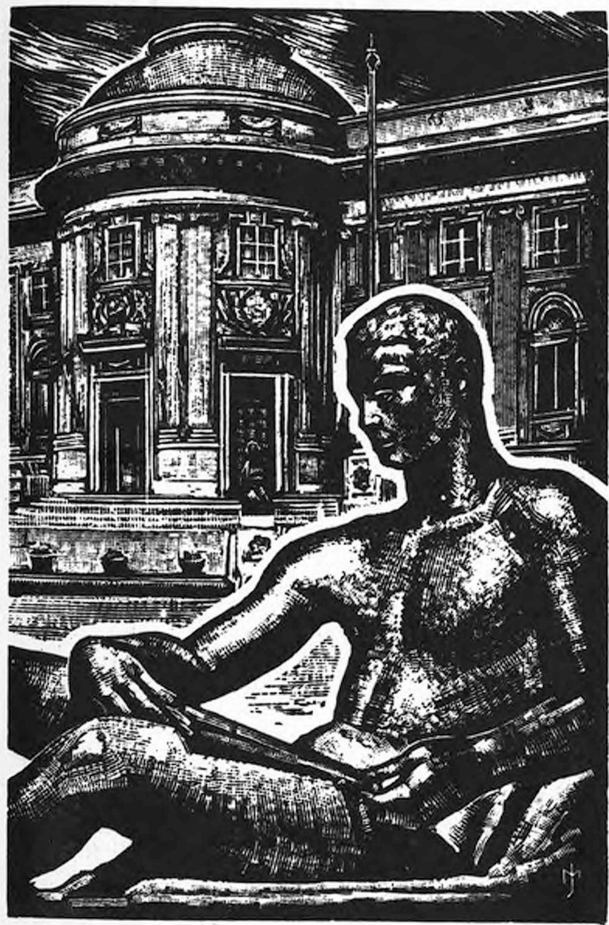

MÚZEUMI KURÍR

1970. JÚLIUS

3. SZÁM

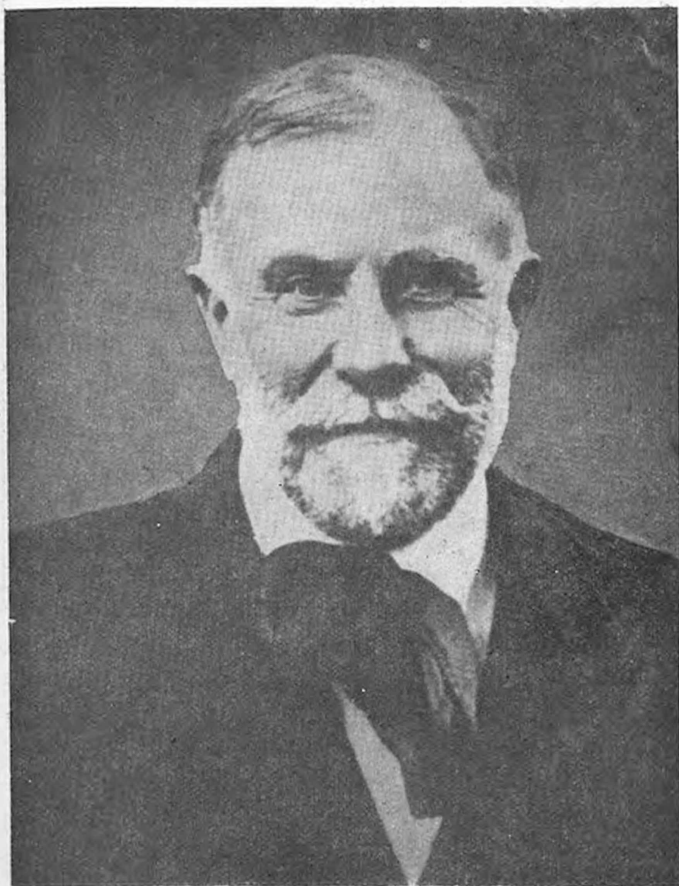
MÚZEUMI KURÍR

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Köre körlevele

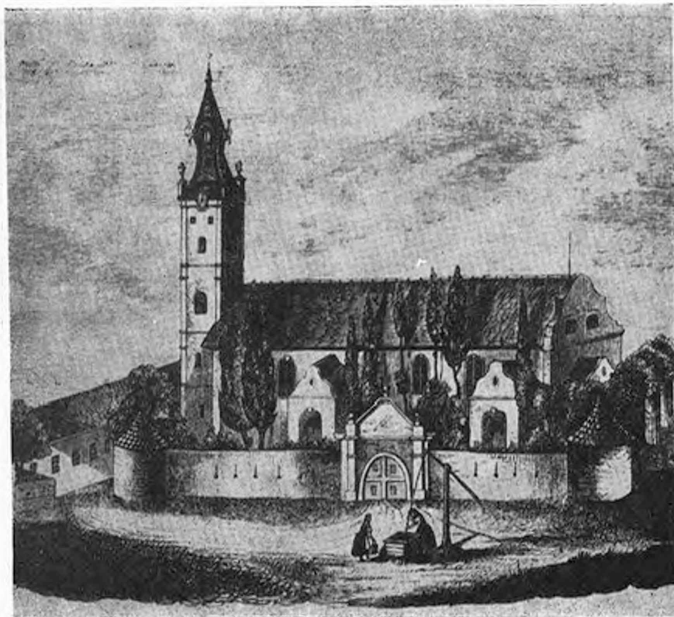
Megjelenik évente négy számban

Szerkesztő: Dr. Dankó Imre

Szerkesztőség: Debrecen, Déri Múzeum, Déri tér 1.

Októberben Mórincz Pálra emlékezünk...

A hajdúnánási református templomban 1860.

F. k.: Dr. Dankó Imre

Készült 1000 példányban — Terjedelme: 4 (A/5) iv

70-6806 Szabadság Lapnyomda, Debrecen

Oláh Gábor tanulmánya Móricz Pálról, a Hajdúság írójáról

TÓTH ENDRE

A Múzeumi Kurir 2. számában közzétettem Móricz Pál két levelét, melyet Oláh Gáborhoz intézett. Bevezetőmben írói és baráti kapcsolataikra is kitértem. Az ott közölt második levélből, mely 1910-ben kelt, kitűnik, hogy Oláh először írt — bizonyára Móricz kérésére — kiadandó új könyvéhez. Az előszóval, melyben Oláh alapos kritikai elemzés alá vette Móricz népies munkáit, kissé korszerűtlen figuráit, Móricz nem lehetett megalégedve. Ez a levélből is kiviláglik, még inkább abból a tényből, hogy az előző Móricz egyik könyvében sem jelent meg.

Az Oláh-életrajz dokumentumainak kutatása közben újabb idevágó érdekes kéziratra bukkantam. Oláh „*A Hajdúság írója*” címmel valóságos miniatűr értekezést szentelt Móricz Pálnak, akinek munkásságával tehát már előbb is foglalkozott, nemcsak az idézett előszóban. A mostani, hat oldalas kitévő tanulmány Oláh Gábor gyöngybetűs kézírásával a Déri Múzeum Irodalmi Adattárában található a 151. tételszám alatt. Nincs keltező, de feltételezhető, hogy 1905-ben vagy 1906-ban íródott. Oláh ugyanis 1904 őszén került a Református Nagykollégiumba könyvtárosnak, s ettől kezdve a Móricz Pál által szerkesztett Debreczeni Független Újságnak is külső munkatársa lett. 1907-ben viszont Móricz megvált a laptól, mivel összetűzött a kiadó Hoffmann és Kronovitz céggel, s Pestre távozott. A tanulmányban Oláh több ízben olyanformán említi Móriczot, mint *aki akkor Debrecenben élt*. Pl. „*De van itt egy ember... aki szinte elvész homokos Debrecen ködös birodalmában.*”

Oláh igen találóan, részletesen, olykor elnéző szeretettel elemzi Móricz műveit, különösen három, általa legjobbnak ítélt munkáját. (A *magyar föld urai*. Regény. Szeged, 1898; A *kurta nemesek földjén*. Regény. Debrecen, 1901; *Szabad hajdúk földjén*. Elbeszélések. Szeged, 1901.) Bár az író konzervatív-puritan szemléletét megkérdőjelezi, történeteinek és alakjainak lélektani motiválását hiányolja, ugyanakkor elismeri népi karaktereinek színességét, nyelvének zamatosságát, sőt az eltűnőben levő régi magyar világ iránti nosztalgiaját is megérti.

A tanulmányból még egy fontos momentumot kell kiemelnünk. Oláh azzal indítja és fejezi be cikkét, hogy Budapest mellett — és ellenében — új irodalmi góccok kezdtek kialakulni abban az időben. Elsősorban Szegedet említi dicsőre: milyen pezsgő szellemi légkört teremtett az ott élő néhány tollforgató. (Információit bizonyára Móricztól kapta, aki előbb Szegeden újságíróskodott.) Debrecen viszont korholja, kárhoztatja, elmarasztalja, hogy „*csak a rövidlátó góg és az elzsírosodott nembánomság*” ütött benne tanyát újabban. Oláh ugyanis a pesti egyetemről hazatérve s már némi írói hírnévre téve szert, arról ábrándozott, hogy Debrecen „*kis magyar Weimar*”-ra kellene fejleszteni. Azt tervezte — s erről tanúskodnak a Gyökössy Endréhez ez idő tájt írt levelei is —, hogy barátait, Bodor Aladárt, Gyökössyt, Madai Gyulát, Baja Mihályt Debrecenbe telepíti, s a már itt élő néhány íróval, köztük Móricz Pállal együtt alkotják majd ennek az új kulturális gócnak a vezérkarát.

A hajdúság írójáról szóló tanulmányának olvasása közben az a gyanúnk támad, hogy írásával nemcsak a kevés elismerésben részesülő barátja műveire akarta az illetékesek figyelmét felhívni, hanem dédelgetett eszméje, a „*Debreceen mint irodalmi ellenpólus*” mellett is agitált.

Oláh Gábor terve nem sikerült. Bajzáék óta mind a mai napig az irodalom élete szinte kizárólagosan Pestre koncentráldik. Csak Oláh ragadt végleg Debrecenben, s mint említettük, nemskora Móricz Pál is Pestre távozott.

Az éppen száz éve – 1870. október 4-én – született Móricz Pál írói értékeit reálisan számba vevő, s a századeleji Debrecen irodalmi életére is fényt vető tanulmányt teljes terjedelmében tesszük közzé.

A Hajdúság írója

Újabb időkben Budapest kezd veszíteni irodalmi vezérségének abból az egyetemes voltából, mellyel mintegy magába olvasztott minden néven nevezhető magyar író. Igaz, hogy az irodalmi irányzatok jobbra vagy balra csavarásában, különösen pedig az idegen befolyások nyers és bolond befogadásában és megemészthetetlen magyarrá gyúrásában ma is döntő szerep jut neki; de az is bizonyos, hogy a leghamvasabb magyarság nyelvet, a lélekben legmagyarabb irodalmi alkotások: nem Budapestről bocsátják országga.

Szeged mostanában nagyot rúgott magán, irodalmi tekintetben is. Alig múlt tíz éve, hogy egész sereg magyar író, költő kapott onnan szárnya és vitte a maga hatalmát döntő versenyre, Pest piacára. Mikszáth, Pósa Lajos, Gárdonyi Géza, Tömörkény István, a nóvaverő Dankó Pista, hogy csak a legkitűnböket említsük: mind Szeged levegőjében termettek azzá, amik. Ma már nem bolondság, ha Szeged irodalmáról, Szeged írói köréről beszélünk; mert még nyelvjárása is nagy erővel rontott be az irodalmi területek bástyázott kapuján. – Temesvározt a végbeli magyarság uralmára csak nemrég alakult irodalmi társaság, melynek lelke az úde hangon daloló Szabolcska Mihály. – Kénytelenek vagyunk végül Debrecen is szóba venni, nem annyira virágzó irodalmáért, mert ilyen nincs, hanem azért a nagy múltért, mely a XVIII. század folyamán olyan határozó hatalomra emelte homokos városunk szellemi arisztokráciáját. Ma már Debrecen csak a rövidlátó góg és az elzsirosodott némbánomság unalomnyügözte tanúja. Irodalomért verő idege nagyon is álmatagon ver.

De van itt egy ember, aki a maga kisszerűségében igen fontos lépésekkel halad az irodalom országútján. Egy névtelennek mondható író, aki lármás hangulatkeltéshez nem értő magyaros egyszerűségével szinte-szinte elvész homokos Debrecen ködös birodalmában. Igazság szerint őt is Szeged nevelte íróvá; de egy hajdú város rengette bölcséjét s szíve szerint a hajdúság írója, a hajdú lélek jóllátó ismerője és rajzolója. *Móricz Pál*-ról van szó, aki megérdemli, hogy tizenöt esztendő írói pályája fordulatánál megálljunk, elővegyük írói kényveit és meghányjuk-vessük: miért nagyobb ő közlegény léteire, mint egynémely irodalmi hadnagyok?

Előre is megmondom, hogy sajnálni lehet a Móricz Pál sorsa igazodtát. A vak szerencse a hírlapirodalom keserves jármát akasztotta nyakába s nagyon-nagyon megnyesegette tehetsége üdén fejlődő szárnyait. Robotmunkása lett az újságot szomjúhozó néptömegnek. Szabad óráiból szakítgatott időt arra, hogy nagyobb, egyetemesebb alkotásokban mutassa meg elfoglaltan látó szeme látásait, és mindig múltakért sóvárgó lelke álmódásait. Természetesen hamari munkára sarkallta kipécézett ideje; s a jól megélt

vezérgondolatok a kellő írói gond hiányában sokszor csak nehezen, darabosan, kerülő úton jutnak diadalra. Érezni előadásán a napi hírek firkálgatásában kifáradt lélek szunnyatag továbbépitését; nyelve, különösen első munkájában, hírlapi tódott-fódott nyelv, sokszor még magyartalan is. De ezek közül a száraz, fakó sorok közül is fényesen villan ki nemzeti tisztaságunkért, hajdankori pátriarkális életünkért való rajongása; s ez a mélyégség hevület átízasszja a száraz szavakat is, lelket ad a hétköznapi szólamoknak is. Kikerekítő képessége, igaz, gyöngye lábán áll; elnyújtogatja, össze-vissza salangozza kisebb történeteit; nem annyira megjeleníti, mint csak leírja az embereit, de ezek a szabálytalan menetű, öregesen elnyújtózkodó históriák, ezek a külsőképen jellemzett hajdú magyarok oly sok szép emléket vernek föl lelkünkben, hogy elfelejtjük az irodalmi mértéklést s fogadjuk ezeket a kis cevegeket úgy, mint egy jó emberünknek mindig gyönyörködtető múltbavisszanézéseit.

Talán legerősebb alkotása eddig: *A magyar föld urai* című regénye. A régi és az új Magyarország átfordító mezzgyéjén vonultatja el embereit és pergeti le igen egyszerű történetét. Nagy nemzeti tanulságoknak igénytelen hangokon való elmondása. Egy nemzetét szeretés és féltés, természetes dobogású szív erős lüktetése hallik az egészből. A jelen tornyosodó nyomorúsága késteti vissza a múltba a mindent látó és értetni akaró rög képzéletét. Hajdánában, csak egy-két öltővel ezeltől is: milyen más volt minden; mennyivel erősebb volt minden! Ott van az öreg Zágoni nemzeti úr, a múlt század elejebeli vaskos magyarok példája, aki a maga megcsontosodott egyszerűségében, maradásával is haladó volt, az utána eljövendőkhöz képest. Nemes alak, nagy alak, magyar alak. Találkozás az öreg Tarján volt ezredessel: egyik legszebb lapja Móricz művészetének; a múlt szép idők felejtethetlen varázsával, édesbűs hangulatával ejt rabul ez a jelenet. Ott van, vele szemben, fia, Zágoni Feri, a magyar föld urának örökös vére, akit a nyugatról besulogó civilizáció, ez a festett dáma, hálójába kerít és rothatag kéjvágyának csalogat mocsarába süllyeszt. Elhagy egy tiszta virágot egy szennyes mocsárpillangóért. És megjárva az érzésbontó szerelmi csáb kálváriáját: visszatér önmagához; a virágos, erős párázatú magyar rög visszaöleli mégis magához; elveszi az érte sóvárgó Kántor Lizát és marad, ura annak az áldott földnek, melyet atyái uraltak s amelynek törvényes urai mindegyre vesznek, halnak... Ki nem hallja ebből a hangos ímelmet tönkre verődött nemes urainkhoz, akik az öröklött jókban nyakig dúsálva eljátszák drága életüket és nem marad nyomorult vőgőrájokban egyéb vizsgálalásuk véreik számára ennél a híres magyar szólánál: „Aki hátul marad, húzza be az ajtót!” És mennyi apró jellemző vonás eleveníti Móricznak ezt az egyszerű, nagy igazságot! Más volt hajdan a faluvégi zsidó is; törte magát a magyarral együtt a magyarért, mert érezte, hogy hálával kell fizetnie a legnagyobb jóért: a házért... Ezt is egy régi meg egy új színdarab példázza az író. – Hogy csattogtatja ostorát, mikor a lélekvásárlás változóhoz: az ezerszer átkozott pénzhez vetődik gondolata! Micsoda élet lobog egy téli vadászat leírásában! Hányféle szín, hányféle hang váltakozik annak a bűvös éjszakának festésénél, mikor az erős Zágoni Feri hálójába kerül a csábos színésznőnek! A magyar kritika méltán fogadta nagy dicsérettel Móricz Pálnak ezt a ledgerekább munkáját. Be jó volna, ha a mi hatókrös nemzeti uraink is olvasgatnák!

Másik ilyen levegőjű története a *Kurta nemesek földjén* című regénye. Lélektani szempontból még talán erősebb, mint az előbbi. Egy kurta nemesi családból származott leánynak: a filigrán termetű Dalmy Katónak a tragédiája. Ez a léány haladni akar az idővel; apja kiműveltetni nevelő intézetekben; lehámlik róla a paraszt leányok vadvirágos bája és természetes ereje; haloványvá, szövevényesebb lelkűvé, érzékibb vérűvé finomodik. Visszakerül apái

ösföldjére s nem találja otthon magát a neki otrombáknak tetsző kurta nemességi körében. Szerencsétlen végzete mégis egy ilyen földet gyúró legényhez: Ormos Miklóshoz erőszakolja, akinek sok pénze és határtalan földje van. Szerelméről, szeretetről szó sem lehet köztük. Kinszenvedés ránézve a házasság kedves igája. Szövevényesebb érzésvilága a bűnös szerelem karjába sodorja; s aztán lassú hervadásával és lehullásával engesztelt ki tévesztett ifjúsága botlásait. – Mit tanít evvel Móricz Pál? Azt, hogy az erős párazatú, virágos magyar föld leánya ne kívánczozzék föl a nem neki való, lelket el-sorvasztó, finom, csinált levegőbe; melyben benne kell születnie annak, aki elég romlott a beszívásához. Dalmy Kati boldogan élhette volna le életét, ha ki nem sodródik az ürhatnámásg metelyes forgatagába. Állja meg mindönk ott a helyét, ahova sorsa kirendelte. Akkor bukna el az egyesek, akkor a nemzetek, mikor ki akarnak vetközni önmagukból. Erős tanítás, keserű példázatok árán! – Gyönyörű ellentéte ennek a halovány, hervatag leánynak Ormos Miklós, kurta nemes fiú, vas ember, a némaságában is oly beszédes magyar anyaföld bronz-színű munkálója, aki még a szerelemnek mindent pótoló gyönyörűségét is elveti magától: életet termő, virágzó szép rónaságához való szerelmében! Az erős párazatú, barna rögös magyar föld itt az a láthatatlan hatalom, amely intézi a rajta forgólódó emberek sorsát.

És ti, nánási erősvágású hajdú ivadékok: emlékeztek-e még földiteknék Szabad hajdúk című arcképcsarnokára? Jut-e még eszetekbe a keménynyakú Daróczi hadnagy leányainak kuruc dolga? A hitvány Császi Miklósnak Debrecennel vívott peres csatája? Hát a bűbájoló Boros Pila? A selymes, nagyhajú Andorás héthatárra szóló garazdálkodása? Meg a bűdi Dogáli császármentő káposztája? A bőszőrményi veszedelmek? Meg az öreg Nyakó hajdú, Klapka generális ezredtrombitása? – El ne felejtkeztek ezekről, mert magokat felejtitek el bennök! Forgassatok gyakorlat, nemes hajdúk, szöcskötöknek ezt a kopogós pennával írt irását; mert gazdagabban, virágosabban senki nem beszél ma a ti ősi, rozsdás nyelveteket, mint ez a Móricz Pál!

Te pedig, nemes Debrecen! Hajtsd hozzám nagyothalló füledet és értsd meg, amit most mondok. Polgári jóléted megtakargatott aranyát ne szórd bolondos fővel száz esztendő perlekedések mocsarába, hanem próbáld összerakosgatni egy alapítandó debreceni irodalmi társaság jóvoltára. Próbáld meg valahára elzsírosodott testeddel szemben előszőrvét, homályos lelkednek is táplálását, mert nemcsak kenyérről él manapság az igaz ember! Nézd: Szegeden már hajnallik! Pedig ott is bekecsben, tűri süvegben, suttos nadrágban, csizmában járnak az emberek; nemcsak a civisek, hanem az urak is. Csak-hogy ott örök marakodás helyett parolázik a nemes a nem nemesével, az erősebb eszű a tanulatlanabbal! Láss már egyszer te is túl az orronod, hiszen még a lassujárású csigabiga is előtörtet; hát te nemes létedre világ végezetig egyhelyben maradnál? Nyisd fel álmos szemedet és lásd meg: miért nagyobb ez a közember Móricz Pál nekünk, mint egynémely irodalmi hadnagyok!

OLÁH GÁBOR

A püspökladányi Karacs Ferenc Iskolamúzeum

RETTEGI ISTVÁNNÉ

„A püspökladányi Karacs Ferenc Iskolamúzeum példa arra, hogy leg-szebben milyen módon keletkezhetik a múzeumok” – írta Szűcs Sándor néprajz-tudós és író 1960. június 28-án kelt levelében.

Első feltétele évtizedekig tartó nevelői munka, mely érdeklődést ébresz-

tett a terület lakosságában a mindenkor e tájban élt ember megismerésére. Segítséggel lehetett tervszerűen, tudatosan összegyűjteni az elődök szellemi és tárgyi hagyatékát. A további feladat az anyag rendszerezése, feldolgozása, továbbfejlesztése és megőrzése volt. Ma is az. Sikerének feltétele volt az is, hogy szorosan beleépüljön a megyei múzeumok hálózatába, zsinórmértékül vegye annak irányítását. Kapcsolatot kellett keresni és ápolni a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetével, országos tudományos és múzeumi szervezetekkel.

Másik feltétele az elért eredményekről való állandó tájékoztatás; nemcsak a művelődés egyik lehetőségére, hanem az érdeklődés állandósítására. Erre legjobb eszköz a gyűjteményanyag egy-egy részletből gyakran cserélt, változatos tárgyú kisebb, s két-három évenként több teremre terjedő, nagyobb összefoglaló kiállítások rendezése. Ismeretterjesztő előadások tartása, rendezése.

Harmadik feltétel: a szükséges anyagi tedezet biztosítása. Ez ma a kö-vetkezőképpen megoldott: a gyűjtemény anyaga két raktárhelyiségben – az egyik munka- és fogadószoba is egyúttal –, a Karacs Ferenc Gimnáziumban (Püspökladány, Gagarin u. 2/A) elhelyezték.

Állandó kiállítási területe a gimnázium épületének I. emeleti zsbongója és folyosói, nagy kiállítások idején, iskolai szünet alatt: az iskola földszinti termei.

A Karacs Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola fedezi dologi kiadásait (fűtés, világítás, őröszer, vegyszerek szükségletét), kölcsönzi bútorait.

Tárlóit részben a Déri Múzeum kislejtezett deszkaanyagából, részben a Püspökladányi Községi Tanács V. B. által ajándékozott összegből vásárolt fá-ból és üvegből politechnikai képzésben részesülő gimnazisták készítették Tóth József szakoktató vezetésével.

Fejlesztésének fontos tényezője az iskola igazgatójának és tanárainak megértő támogatása, tanulóifjúságának, elsősorban az iskola történelem és néprajz szakkörseinek munkája.

Az 1920-as évek végétől 1944. március 20-ig gyűjtött gazdag, szép anyag a hadiesemények folytán teljesen elpusztult. A mostani alapvető munkája az 1950-es évek elején kezdődött.

Eddigi eredménye: 4583 db-ból álló, a Múzeumi Szabályzatban előirt módon leltározott, kartonált, kezelt gyűjtemény. Részletei: Karacs Ferenc-emlékgyűjtemény; történelmi és néprajzi, érem- és adattári anyag. Több belőlük minden vonatkozásban védett, egyedi, ritka darab.

Ebből alig 8% az esetenként felajánlott pénzadományokból vásárolt. A többi: ajándék. Állandó jövedelmünk, költségvetésben biztosított pénzünk soha sem volt. A pénzadománnyal támogatók közül, melyek tárgy vásárlására szolgáltak, kiemelem a megyei tanács vb művelődésügyi osztályát, a Megyei Múzeumok Igazgatóságát, Püspökladányi Községi Tanács V. B.-t, a Lenin Tsz-t, a gimnázium szülői munkaközösségét, s a gimnázium és szakközépiskola igazgatóságát.

A tárgyak adományozói közül megemlíthetjük: a Csenki családot, akik többek közt Csenki Sándor egész néprajzi és irodalmi hagyatékát, naplóléjegyzéseit a gyűjteménybe tették le. (Ebből egy rész most kerül kiadásra.) Sch. Hoffer Imrét, aki Karacs Ferenc dedunokája, Kálvinfalvai Béla egykori igazgatója, Bellai Sándor tanárt, Jeney Lajos kéményseprőt, Török Gábor ny. tsz-csikóst, Török Sándor ny. vasutast, Kériné Nagy G. Julianna, Bangó Lajosné, Rácz Imréné háztartásbeliét, a püspökladányi övönöképző, a Karacs Ferenc Gimnázium és Szakközépiskola mindenkorai tanulóinak gyűjtőmunkáját, elsősorban a Slifka Zoltánét, Kiss Irénét, Szabó Irénét, Kádár Juliannát, Lukács Máriaét, Hegedűs Andrását.

Kegyelettel emlékezünk Püspökladány régi életére vonatkozólag nagyon fontos adatokat szolgáltatókra: Törvénybíró Nagy Sándorra, Egri Mátyásra, Nagy Gyulára, Kádár Mihályra, Hajdú Balázsrá, Debreceni Lajosra, Baranyai Lajosra, akiknek fejfái előtt sokszor megállunk.

A Karacs Ferenc-emlékanyag családi irataiból, térképeiből, metszeteiből, egy réztáblájából, a rávonatkozó irodalomból, feleségének, Takács Évának, és leányának, Karacs Teréznek műveiből áll.

A történelmi dokumentumok: családi iratok, céhes okmányok, pecsétek, fegyverek, ékszeresek stb. a XVII. századtól napjainkig terjednek. Ide tartoznak a határunkból és környékünkrol véletlenül előkerült leletek. Nagyobb szabású ásatást most végez a Déri Múzeum régésze, M. Nepper Ibolya a Kinceshalmon.

Néprajzi anyagunk a leggazdagabb. A XIX. század eleji parasztember teljes házi felszerelése, bútora és valamennyi munkaeszköze több változatban is megvan. Különösen szép kerámiagyűjteményünk, amelyben Mezőtúrtól Révig valamennyi híres fazekas munkája megtalálható egy évszázados idő terjedelemben. Népművészetünket igen szép szöttek (1844-ből való a legregibbi), fafaragások képviselik. Bár remekbe készült viseletdarabjaink vannak a XIX. századból, mind ünnepre, mind hétköznapra valók, ez a rész még nem teljes. Pásztorművészetünköl viszont értékes, szép anyagot sikerült összegyűjteni. Gazdag a népi gyermekjáték- és gyékénymunkaanyagunk is.

Adattárunkból legértékesebbnek helybeli parasztek önéletírásait tartom, amelyek fontos forrásanyagok, megbízhatók. Ide sorolhatom a szakőrök tagok éveken át gyűjtött és feldolgozott munkáit is, amelyek közül leg több országos versenyeken első, második, harmadik díjat nyert.

Fényképgyűjteményünk egyaránt őrzi a régi fejfákat, a régi házakat, utcaképeket, udvarokat, arcokat, de tükrözi a mai gyors fejlődést is. Kovács János és Gy. Kiss János tanárok, Skoumal Gábor, Dám László, Kiss Gyula egykori és mostani tanítványaink készítették a legtöbbet.

Az egész gyűjtemény szemléltető anyaga a községben folyó pedagógiai munkának, s az egész községnek, környéknek; egyúttal pedagógiai kísérlet is.

Ilyen minőségében látogatták meg több ízben pedagógusdelegációk Bulgáriából, a Német Demokratikus Köztársaságból, Lengyelországból, a Szovjetunióból, s egyénileg több külföldi pedagógus, valamint hazai csoportok.

Vendégkönyveink bejegyzéseiből néhányat közlök:
Edvard Debycky, a Lengyel Kultúrintézet igazgatója.

„El vagyok ragadtatva attól, mennyire szereti ifjúságuk hazáját. Lengyelországba hazatérve sokat fogok beszélni a lengyel pedagógusoknak nagyszerű eredményeikrol.”

Aila Naponen néprajzos, Finnország:
„... gyönyörű, pompás érzés volt itt lenni. Úgy érzem, sok új eszmét kaptam. Szeretnék itt tanulni lenni, és irigylem azokat, akik itt tanulnak. A Kanteletar azt mondja: „mintha hazámban lettem volna”. Itt én is úgy érzem magam.”

Borisz Rgyonionov, az Izvesztyija munkatársa, Szovjetunió:
„Az ember szinte nem tud innen elmenni, mert itt nem élettelen, indifferens tárgyak vannak; hanem az emberi lélektől átmelegítettek.”

Dr. Fiala, Berlin, Humbolt Egyetem:
(tartalmilag idézve) „Sok indítást kaptunk itt a szülőföldismeret kutatómunkájára, amelyet továbbadunk hazánkban, a Német Demokratikus Köztársaságban.”

Néhányat az elszármazottakéből:

Csenki Imre Kossuth-díjas karnagy:
„Csodálatos szép és megható! Leningrád, London, Párizs múzeumai után szülőfalu múltját is megismertem.”

Baranyai István tanár, Keszthely, Agrártudományi Főiskola:
„Mint szülővárosától elszakadt, s oda látogatába visszatért gyermekeire, rendkívül nagy hatással voltak rám a nagyszerű emléktárgyak. A régi korok emléke s a gyermekkoré megerősítette szeretetemet Püspökladány iránt.”

Farkas Lajos vegyészernök, Pécs:
„Bár bennszülött püspökladányi vagyok, mégis meglepetéssel és örömmel láttam, milyen gazdag múlttal rendelkezik a község, és én erről eddig milyen keveset tudtam... Egvetlen vágvam, hogy mindaz, amit eddig gyűjtöttem, és még ezután gyűjtenek, ismeretté legyen az országban.”

A sokból néhány idézethez hadd tegyem még hozzá azt a könnycseppet, amely kigördült egvik gimnazista kislány szeméből, mikor végignézte a kiállításunkat, s az ő büszke szavai:

„Nekünk, alföldi parasztnak is van történelmünk.”

Ezért az érzésért csináltuk. Ezért a tudatért.

Megtettük kötelességünket. Az épület, amelyben méltó helyet kapna a gyűjtemény, már nem épülhet fel diákok, tanárok erejéből.

Dosnyai Károly (1815—1850?)

SOÓS GYULA

Dosnyai Károly a XIX. századi kismesterek sorába tartozik. Bár jöllehet, hogy tehetsége révén többre lett volna képes, de a kor nvomasztó politikai és gazdasági viszonyai, melyek az erőteljesebb szobrászathétségek érvényesítését is akadályozták, még jobban háttérbe szorították a nehezebben kibontakozókat. Dosnyaival a sors meglehetősen mostohán bánt. Csak kevés és jelentéktelen megbízatásokhoz jutott. Egvéni kezdeményezései sem sokat lendítettek sorsán, pedig nemcsak mintázóféával és szobrászisével, hanem az ecset kezelésével is kipróbálta a szerencsét. Ma már főleg mint festőt ismerjük, inkább képei maradtak fenn, míg szobrai, melyek a gipszbe öntésig is alig jutottak el, majdnem mind elpusztultak. Márvánmunkáját csak egyet ismerünk: a Magyar Nemzeti Galériában levő, Liszt Ferenc profilját ábrázoló domborművet (1. kép). Valószínűleg fiatalon bekövetkezett halála és ennek következtében csonka életműve okozta a művész feledésbe merülését. Szakirodalmunkban igen keveset olvashatunk róla, az is főleg korabeli napilapokban, folyóiratokban és évkönyvekben található néhány sorban. Munkássága ismertetésével és méltatásával leginkább Lyka Károly foglalkozott „A táblabíróvilág művészete” című könyvében, mely a korszak szakirodalmában alapvető. Dosnyai életrajzi adatai hiányosak. Halálának körülményeit, születésének idejét mindmáig nem ismerjük pontosan. Debrecenben 1815. szeptember 27-én keresztelték, azonban születésnapját az anyakönyvben

1. Lyka Károly: Magyar Művészet (1800—1850). „A táblabíróvilág művészete”. Bp., é. n. 108., 128., 192., 232., 240., 254., 258., 307., 315., 481. 1.

nem tüntették fel.² Már nagyszülei is Debrecenben éltek. Atyja, Dosnyai József, szabómesterséget folytatott, s 1817 körül halálozott el, így fia, Károly, korán jutott arvaságra.

Művészi tehetsége már gyermekéveiben felkeltette a figyelmet. Keresztapja szerény támogatásával a helybeli rajziskolában kezdte meg tanulmányait, majd 1832-ben Bécsbe utazott, hol az akadémia antik osztályán Kupelwieser növendéke lett, az 1834–35-ös tanévben pedig a történeti festészeti osztályon folytatta tanulmányait.³ A következő esztendő már a müncheni akadémián töltötte,⁴ s utána 1837-ben hazautazott szülővárosába, ahol két évig dolgozott. Még Bécsben másolta le Waldmüller V. Ferdinándot ábrázoló festményét, melyet szülővárosa, Debrecen vásárolt meg, hogy a fiatal művésznek tanulmányai folytatásához segítő kezet nyújtson. A következő jegyzőkönyvi sorok szerint a város vezetői Dosnyai művészi fejlődését kívánatosnak tartották. Irják, hogy „... művészi ismerete és tapasztalása végett a Müncheni és Velencei Akadémiákba kívánván kimenni, ezen célra, az Ó Felsőse: általa festett s 500 conv. Fra. Betsületett, de a Városnak tsak 400 conv. Forintért ajánlott képének utóbbemlített árával ő neki segedelmére legyen... képe felhozatván, az közönségesen szépnek, pompásnak és jól eltalálnak ítéltetett... és a máris szép előmenetelt tett, s tökéletességre jutást ígérő ifjú művész felségellésének tekintetéből megvásároltatott.” A képhez 86 forintért aranyozott keretet csináltattak, és a város tanácstermében helyezték el.⁵ Ugyancsak a művész támogatása céljából a városi tanács 1837–1839 között megfestette vele Szoboszlai Papp István tanár képét (2. kép). Nemcsak a város, hanem az élékelő polgárok is rendeltek nála arcképet. Az 1837–39 közötti időből a következő négy ilyen arckép: Sárvári Antal, Sárvári Jakab, Veres Lipót és Király Ferenc portréjának elkészüléséről tudunk.⁶

Dosnyai 1839-ben felköltözött Pestre, s ekkor szobrászattal foglalkozott, megmintázta a fővárosban tartózkodó Liszt Ferenc életnagyságú, egész alakos szobrát, amint karjával lyrára támaszkodik.⁷ Majd a szobrot bemutatta a Pesti Műegylet kiállításán, ahol sikert aratott vele. A szobormű megnyerte Liszt Ferenc tetszését is, és hálából pénzt adott Dosnyainak olaszországi tanulmányújtára, aki szorgalmasan tanulmányozta a régi mesterek alkotásait.⁸ A feljegyzések szerint Velencében lemásolta Paolo Veronese: „Európa elrablása” c., színekben gazdag festményét, melyet nem sokkal előtte Barabás Miklós szintén lemásolt. Ugyancsak olasz eredeti után festette meg Dosnyai a vértesi róm. kat. templom oltárképét is. A Pesti Divatlap tudósítása szerint

Dosnyai:
Liszt
1848.
Nemzeti
Galéria
Budapest

1845-ben újra visszatért Debrecenbe. Valószínűleg ekkor készítette el „Hunyadi Lászlónak átadják Belgrád kulcsait” c. nagyméretű festményét, és megmintázta Sárvári Pál kollégiumi tanár mellszobrát.⁹

Két nagyszabású szobormű elkészítéséhez is hozzáfogott, de pénzhiányban egyiket sem tudta befejezni. A Honderű c. folyóirat, hogy a művész anyagi helyzetén segítsen, aláírasi ívet bocsátott ki. Ilyen ívet Batthyány Kázmér is magára vállalt, Marczibányi Livius pedig három évre évi 20 forint támogatást ajánlott fel Dosnyai javára. 1846-ban nagy pártfogója, Liszt Ferenc ismét Budapesten járt. Dosnyai a nyomába szegődött és Weimarba követte. Ott készült felirata szerint 1848-ban a Liszt Ferenc profilját ábrázoló márvány dombor-

9. Déri Múzeum Évkönyve, 1938. 219. l. A szobor a második világháború idején elpusztult.

- Szentiványi-lexikon kézirata nyaga a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában, 3881. old. A művész nagyatyja: Dosnyai György, atyja: Dosnyai József, anyja: Orczi Ilona. A család neve különböző forrásokban: Dorsnyay, Dozsnay, Dosnaynak írva is előfordul.
- Fleischer Gyula: Magyarok a bécsi képzőművészeti akadémián. Budapest, 1935. 38. l.
- A müncheni akadémiaára 1836. január 1-én iratkozott be. Somogyi Miklós: Magyarok a müncheni akadémián, Művészet, X. évf., 1912. 178. l.
- Debreceni Állami Levéltár, Városi levéltár 494/835 sz. januári tanácsülés jegyzőkönyve.
- Lyka Károly: i. m. 178. l.
- Dosnyai Pesten a Szél utcában lakott, a Schernhoffer-féle épület II. emeletén. Művészet, X. évf., 1912. 316. l.
- Uo. 481. l.

Dosnyai
Károly:
Szoboszlai
Fapp István
képmása,
1837 körül
Déri Múzeum
Debrecen

műve, mely a Magyar Nemzeti Galéria szoborkiállításán látható.¹⁰ Ugyanekkor készülhetett a weimari Liszt-émlékmúzeumban levő kis gipszszobor is, melyet Dosnyai munkájának tartanak, és a zeneszerzőt magyar ruhában, kezében fokossal ábrázolja. Liszt igyekezett más támogatókat is szerezni pártfogoltjának. Ludwig Schwanthaler híres német szobrásztanárhoz 1848. február 7-én kelt, következő soraiban ajánlotta be a fiatal művészt: „Levélkéd Dorsnyay révén pontosan eljutott hozzám és mindenekelőtt annak a reménynek örülök, hogy ismét itt láthatlak. Ami Dosnyait illeti, az volna a nézetem, hogy tekintve a rossz kilátásokat előbbrejutására a szobrászatban, azt kell neki ajánlani, hogy mivel saját kijelentése szerint a festészetben éppen olyan fókón áll, mint a szobrászatban, forduljon oda, ahol jobbak a kilátásai és éppen

10. Leltári sz.: 4150. Magassága 31,5 cm. Jelzése: „C. DOSNAY, WEIMAR 1848.”

Dosnyai
Károly?:
Idős nő
képmása, 1838
Debrecen,
Déri Múzeum

keresethez juthat. Vedd pártfogásodba a sokat szenvedett embert.”¹¹ Dosnyai a Honderű szerkesztőjének írt levelében beszámol arról is, hogy Liszt Ferenc ismét pénzbeli támogatásban részesítette. Írja, hogy: „Liszt úrtól kaptam annyi segédelmet, hogy a szobrászathoz legszükségesebb eszközöket megszerkezhettem.” Majd a továbbiakban megemlíti, hogy Liszt a pénzes magyar urak pártfogását igyekezett megnyerni részére: „... de a tisztelt urak közül csekélységemet egy sem ismeri kellőleg és amíg művet előállítani nem lehetne, azt gondolom, hogy talán legcélrányosabb lenne, ha az egész magyar nemzetet érdeklő tárgyat művészig, ha csak kised alakban is előállítani... Ha a köztetszést szerencsés lennék műveim által elnyerni, a rajzok országszerte közönségesíttetnek.”¹² József nádor szobrát vagy Mátyás alak-

11. Csatkai Endre: Liszt Ferenc arcképe a művészettörténelemben. Magyar Művészet, 1936. 177. l.
12. Fehér Zsuzsa: A 48-as sajtó és a magyar képzőművészet. Szabad Művészet, 1948. 70. l.

ját szándékozott megmintázni 25 mellekfigura kíséretében, de közben 1848. márciusban eljutott hozzá a szabadságharc híre, s azonnal hazautazott. Ekkor mintázta meg Kossuth Lajos magyar atillába öltöztetett, kihajtott inggalléros mellszobrot, melyet gipszpéldányban 5 forintért kezdett terjeszteni. A mellszoborral Kossuth Hírlapja ugyan nem volt megelegedve, de a Budapesti Divatlap pártfogásba vette Dosnyait, a kritikát túl szigorúnak találta. Írja: „mert ha nem is hibátlan a szobor, de sok tekintetben dicséretre méltó.” Különösen a technikai kidolgozását találták sikerültnak.¹³ Dosnyai új szobrot szándékozott Kossuthról mintázni, de a szabadságharc leverése megakadályozta tervét. Majd az osztrák haditörvényszék 1849-ben Munkácson Dosnyai szobrának egyik példányát függesztette fel az akasztófára, hogy vele Kossuth halálra ítéletét jelezzék.¹⁴ A szobor eredeti példánya később a kolozsvári múzeumba került, melyről a századfordulón Bertha Mihály helybeli szobrász újabb gipszmásolatokat készített és hozott forgalomba.¹⁵ A szabadságharc leverése után Dosnyai meghasonlott nagy pártfogója, Liszt Ferenc iránt, és elkeseredésében a szabadságharc emigránsaival Londonba vándorolt, ahol szűkösi anyagi körülmények közé került. A hírek szerint a nélkülözésekre betegedett bele, és 1850 körül meghalt.¹⁶

Művei közül az 1846-ban festett női arcképe szintén a Magyar Nemzeti Galériába került. Valószínűleg az ő munkája a Déri Múzeumban levő, idős nőt kezében imakönyvvel ábrázoló festmény is.¹⁷

Arcképei leginkább festéstechnikai eszközökben kapcsolódnak a kor biedermeier művészetéhez. Kortársaival, Barabás Miklóssal és Borsos Józseffel szemben, akik többnyire idealizálva, megszipítve ábrázolták a modellt, Dosnyai, bár festőileg kiforrottabb eszközökkel, de tartalmilag realizistikusabb karakterábrázolásokra törekedett. Mint szobrász, a Nemzeti Galériában levő Liszt Ferenc-képmása szerint, valóban jól értett a márvány megmunkálásához. Sajnos, fiatalon halt meg, életműve nagyon csonka, de ez a néhány ránk maradt szobor és festmény értékes jelképe tehetségének. Küzdelmes élete, majd tragikus halála pedig a reformkor és a szabadságharc leverése utáni évek magyar képzőművészeti viszonyai megírásához szolgált igen figyelemre méltó tényeket.

13. Művészet, 1908. 208. 1.

14. Magyarság, 1908. V. 10.

15. A Kossuth-szobor magassága: 27 cm. Művészet, 1909. VIII. 58. 1.

16. Lyka: i. m. 128. 1.

17. Leltári sz.: II. 40/1938. Mata János ajándékozó szerint Dosnyai festménye. Déri Múzeum Evkönyve, 1938. 53. 1.

Új munkatárs a Déri Múzeumban

Február 1-től kezdődően Sz. Kürti Katalin, korábban a Városi és Megyei Művelődési Központ főelőadója, művészettörténeti muzeológusként a Déri Múzeumban dolgozik.

Dr. Dankó Imre szolnoki előadása

Február 17-én és március 2-án dr. Dankó Imre múzeumigazgató Szolnokon, a Művésztelenen kétrészes előadást tartott az angol képzőművészetéről.

A debreceni Gazdasági Akadémia méhészete

SZABÓ KÁROLY

Az ősidők óta kiváló méhlegelővel és ennek következtében tekintélyes méhészeti múlttal rendelkező Debrecenben természetesen nem zárkozhattunk el a méhészetről az a magas fokú gazdasági oktatást ellátó intézményünk, sem, amely néhány év hiján immár egy évszázada képezi mezőgazdaságunk számára a irányításként és vezetésre egyaránt hivatott szakembereket. A debreceni gazdasági akadémián folyó magas szintű méhészeti oktatás éppen ezért megérdemli, hogy vele részletesebben is megismerkedjünk.

A méhészet oktatása egyidős az akadémiával, s az oktatás eredményesebbé tételét szolgáló szemléltető méhes is csak alig néhány évvel fiatalabb. Az a küzdelmekben és sikereiben bővelkedő kilenc évtized, amelyen át az a méhes példamutató módon ellátta feladatát, csak megerősíti bámulatunkat és elismerésünket azok iránt, akik ezt a munkát véghezvitték, s városunk méhészetét színesebbé, gazdagabbá és érdekesebbé tették.

Debrecen város tanácsa már 1857-ben elhatározta, hogy felsőbb gazdasági és erdészeti tanintézetet fog felállítani, s előbb 400, majd további 200 hold földet ajánlott fel mintagazdaság céljára a Nagyerdő északi szomszédságában fekvő Pallag pusztán. A terv jóváhagyását többször is sürgették a helytartótanácsnál, de az akkori politikai viszonyok következtében ez csaknem tíz évig elhúzódott. 1867 júliusában végre megindíhattak egy három évfolyamú alsófokú földművesiskolát, majd 1868. október 22-én nyitották meg a felsőfokú gazdasági iskolát Országos Gazdasági Felsőbb Tanintézet, 1869-től pedig m. kir. Felsőbb Gazdasági Tanintézet néven. Az intézet első székháza a mai Bem téri kórház akkor még magában álló, egyemeletes központi épülete volt, s közvetlen környékén telepítették az iskola első füvészkertjét, míg a tangazdaság Pallagon rendezkedett be. 1876-ra épült fel a Nagytéplom melletti füvészkert sarkán az intézet második hajléka – a mai általános iskola –, ahol már a m. kir. Gazdasági Tanintézet nevet vette fel, s a Kollégium ősi füvészkertjét használták oktatás céljára. Az erőteljesen fejlődő főiskola nemcsakra innen is kiszorult, s az 1901–02. tanévben költözött ki Pallagra, az akkorára felépült harmadik otthonába, a bentlakó ifjúság pedig a közeli kollégiumi épületekbe. 1906-tól vette fel az intézet a m. kir. Gazdasági Akadémia nevet, s viselte egészen a második világháború végéig. 1870 óta – pontosan 50 esztendeig – a ref. Kollégium tanítóképző intézetének a növendékeit is az intézet tanárai oktatták a gazdasági tárgyakra, ilyenformán valójában három iskola gazdasági oktatása kapcsolódott egybe az intézet falai között.

A méhészeti oktatás mindhárom iskolafajtaiban kezdetlől fogva megindult, a földművesiskolában azonban inkább gyakorlati, a felsőbb tanintézetben pedig elméleti sikon is. A felsőbb gazdasági tanintézet II. éves hallgatói részültek először méhészeti oktatásban az 1869–70. tanév második felében, heti két órában (a selyemhernyó-tenyésztéssel együtt). Erdemes megismerkednünk a tananyaggal: „Bevezetésül előadatik a méhek természetrajza, s a méhek beteáségei és ellenségei; aztán leírtnak a különféle kaptárak, a méhes s a legelő. Aztán jön a kezelés ismertése évszakonként: rajzás, egyesítés, kidobolás; a rajoztató és a barkácsoló tenyésztés különféle kaptárakkal. A mézszűret, a méz és viasz értékesítése. A méhek télre eltétele s gondozása fejezik be az előadásokat.” „Gyakorlati okmutatásra alkalmas adó méhes” 1871-ben létesült, amire valószínűleg a városunkban az évben megtartott mezőgazdasági kiállítás méhészeti osztálya adott indítékot és alkalmat. A méhes mindjárt kezdetben szép eredménnyel működött, amit az is bizonyít, hogy az

1873. évi bécsi világiállításon a Debrecenből felvitt állatok és termények között az intézet méhesének a termékei is helyet kaptak. Ez a siker nagyban emelte városunk méhészetének tekintélyét és hírnevét.

A méhest kint Pallagon, a gazdasági kertben állították fel, amely közvetlenül a major mellett, attól északra került el. Az összesen 9 kat. holdnyi kertből csak mintegy 4,25 hold volt léckerítéssel körülvéve, s ennek a közepén, a virágkertészet szaporítóháza mellett állott a méhes, amelyben 25–50 méhcsaládot tartottak attól függően, hogy a kedvező vagy kedvezőtlen évek miként befolyásolták a méhek gyarapodását. E méhes szolgált az egyszerű méhészet gyakorlati bemutatására az intézetben tanuló összes növendéknek: a gazd. tanintézet, a földművelésiskola és a tanítóképző tanulóinak egyaránt. Volt egy kisebb méhpadon néhány méhcsaláddal a városi felkészítettek is, itt azonban csak a felsőbb tanintézet és a tanítóképző tanulóik ismerkedtek a méhekkel. Az 1901–02. tanévben, az új és pompásan felszerelt főépületbe való beköltözés után a méhest is áthelyezték a főépület város felőli vége melletti parkrésztbe. E méhesben az országos egyesületi kaptárak mellett a haladottnak számító Hungária és másféle kaptárak is helyet kaptak, ami az oktatás magasrendűségének a bizonyítéka. Tankönyvül az 1881–82. tanévtől kezdve vezették be Tóth Imre: A méhek kézikönyve c. munkáját, de a Bienen Zeitung már 1871 óta, a Magyar Méh és a Méhészeti Lapok című havi folyóirat 1881 óta rendelkezésre állott tanároknak, tanulóknak egyaránt.

A méhészet legelső tanára Békessy László, az állattenyésztési tanszék tanársegédje volt, őt követték több-kevesebb ideig Virágh Elek, Szabadi Pál, Domokos Kálmán, Szabó István, Cséser Lajos, Ferenczi Ferenc, Ormándy János, Bakoss László gazd. intézeti tanárok, továbbá Bíró Pál, Utiz István, Velich István főkéntesek és még többen mások is. A méhészeti oktatásnak ezt a jól bevált, kellőképpen kidolgozott és begyakorolt módszerét csak az első világháború megrázkódásai zökkentették ki közel fél évszázados menetéből.

Az első világháború alatt az intézet egyes részeit hadicélokra vették igénybe, ezért a háború után alapos tatarozás és újjáépítés vált szükségessé. Ezek elvégzésével újjászervezték az akadémiát is, új szervezeti szabályokat fektettek le, s a tantervet is az újabb kor követelményeinek megfelelően módosították. Az 1920–21. tanévtől már ismét zavartalanul és megújult erővel folytatható a munka. Mivel a módosított tantervből kimaradt a méhészet, dr. Vargha Kálmán akadémiai igazgató előterjesztésére az 1922–23. tanévtől kezdve a méhészet rendszeres oktatását rendelte el a földművelésügyi miniszter, s azt a második évfolyam hallgatóinak tanították az „apró háziállatok” tárgykörben a baromfi-, hal- és selyemhernyó-tenyésztéssel együtt heti egy órában. Az oktatás minél tökéletesebb szemléltetése céljából teljesen átszervezték és korszerűsítették az akadémia méhészt is. Az 1922. évből 50 méhcsaláddal álló méhest rendeztek be, mégpedig túlnyomórészt kis és nagy Bocznádi, továbbá amerikai, álló Langstroth kaptárakkal. Az akadémia parkjának lombos fái alatt, kellemes környezetben elhelyezett méhselek nemcsak a szemléltető oktatás kiválóhelyét lehetett eleget tenni, hanem a jövődelmező méhészkedés módozatait is kipróbálhatták. A méhes felügyelő tanárának, Bakoss Lászlónak a terve szerint „célunk az, hogy mint kereskedelmi méhészet és rendes hasznot hozó gazdasági melléküzemág – a családokat állandóan karbantartva – mentől nagyobb mértékűre tegyünk szert. Aratás után – mivel gazdaságunk homoktalajban a tisztesfű nem díszlik – méheinket egészben vagy részben vándoroltatjuk. Főlölesleges rajainkat (esetleg műrajokat is) eladjuk; s a kaptárak egy részét csemege lépesémmel termelésére rendezzük be.” A méhes mellett egy csinos kis pavilon szolgált az eszközök elraktározására, s ott ejtették meg a pergetést is.

Hogy a szép tervekből mi valósult meg, azt megfelelő feljegyzések hiányában megállapítani ma már nem tudjuk. Annyi azonban bizonyos, mert ma élő szemtanúk is bizonyítják, hogy a megújult méhes továbbra is állandóan működött, és a méhállomány a legkisebbre zsugorodás idején is legalább 25–30 családdal állott.

Nagyobb változást a méhes életében csak az 1945. év hozott, amikor is a háború következtében gazdátlanra vált, és a földreform során igénybe vett uradalmi méhesekből ezt a méhest is feltöltötték több mint 100 családra. A megnagyobbított méhes kezelését dr. Dudinszky Emil ismert nagyméhesre bízta, aki – mivel a saját méhes csaknem teljesen a háború martaléka lett – nagy igyekezettel és szakértelemmel fogott e nagyüzemi mintaméhesnek szánt állomány rendezéséhez és üzemeltetéséhez. A különböző helyekről és igen változatos kaptárfajtákban ideérkező, vegyes értékű méhcsaládokból egységes, vándorlóra és nagyüzemi termelésre egyaránt alkalmas állományt szervezték. Ő tartott szakmai bemutatókat és rendszeres elméleti előadásokat az akadémia hallgatóinak nemcsak a méhészetből, hanem a selyemhernyó-tenyésztésből is egészen az akadémia megszűnéséig. Ez 1949-ben következett be, s ekkor az akadémia gazdaságát a Hortobágyi Állami Gazdasághoz csatolták, majd Pallagi Állami Gazdaság néven újjászervezték. A méhes ekkor még teljes üzemmel és jó eredménnyel működött, de 1952-ben a Pallagi Állami Gazdaságot is megszüntették, s a több mint 100 méhcsaládot az Ágasegyházi Állami Gazdaságba irányították. Dudinszky költöztette el a méheket, s maga is ott maradt mint a gazdaság méhesze.

Négy évig szünetelt Debrecenben a felsőfokú mezőgazdasági oktatás. 1953-ban azonban a Böszörményi úton már korábban létesített, és új, korszerű épületben elhelyezett mezőgazdasági középiskolát felsőfokú akadémiaiá szervezték át, majd többszöri fejlesztéssel, továbbá újabb oktatási és kollégiumi célt szolgáló épületszárnyak emelésével az 1949-ben megszűnt pallagi Gazdasági Akadémia jogutódjaként Agrártudományi Főiskola néven egyetemi rangú gazdasági főiskolává fejlesztették. Hatalmas méretű, és a kor igényeinek mindenben megfelelő tangazdaságot hozó méhselekkel is felszerelték, ahol a hallgatók a nagyüzemi méhészkedés alapvető elemeivel ismerkedhettek meg. 1956. május 1-én 70 méhcsaládot vásároltak a tangazdaság részére. Hatvan családot 24 keretes nagy Bocznádi fekvő, tízet pedig Hunor rakodó kaptárakban. A méhes első méhseleket Albrecht Rezső debreceni méhészt alkalmazták, aki nagy lendülettel fogott hozzá szép feladatahoz. A méhest kifejezetten csak oktatás céljára alapították, s a gyakorlati bemutatókat rendszeresen Albrecht Rezső tartotta a hallgatók előtt. A méheket a főépület mögötti zöldség- és gyümölcsöskert árnyas fái alatt helyezték el, de a debreceni méhlegelő sajátságai következtében a nyarat legtöbbször vándortanyákon kellett tölteni. Egyik nyáron kb. 10 kat. holdnyi facéliát vetettek a méhes számára, de a környék apró méheszei olyan tömegesen telepedtek az aránylag nem nagy területre, hogy a főiskola méhseleivel végül is távolabbi – szabolcs-szatmári – vidékekre kellett menekülni az értelmentlen zsúfoltság elől.

A méhselei egyidőben méhészeti megfigyelőállomást is szervezték. A tangazdaság csapadékmérő berendezését, minimum-maximum hőmérőjét, egy Hunor és egy Bocznádi kaptár alá helyezett kaptármérleget használt e célra a méhészt, s jelentéseit rendszeresen küldte a gödöllői méhtenyésztési osztályra, valamint a tangazdaságok és kísérleti gazdaságok főméhésznének is Budapestre. A megfigyelések adatait a gödöllői méhtenyésztési osztály havonta közölte a Méhészet című havi folyóiratunk hasábjain.

A szépen fejlődő és jó eredménnyel működő méhest Albrecht 1959. június 18-án már 87 családdal adta át utódjának, Gírgás Béla debreceni méhésznek, akinek a keze alatt azonban sorvadózni kezdett az állomány. Flósegítette ezt

a fogyatkozást az 1961. és 1962. évi erős Nosema-járvány is, ugyannyira, hogy 1962 őszén Újhelyi Gábor méhészt már csak 31 gyenge állapotban lévő méhcsaládot vett át Gírgástól. A következő év tavaszát mindössze 7 család érte meg, s ezek képezték a főiskola hallgatóinak oktatásához igénybe vett méhállományt. Az Agrártudományi Főiskola gazdaságának átszervezése után a főiskola költségvetési üze me vette át e 7 méhcsaládot 1965. február 1-én, s kezelését Zubora Jánosra bízta, aki egyben az asztalosüzem dolgozója is. A méhcsaládok száma 1966 tavaszán ugyan nyolcra emelkedett, de az átszervezés óta egyszer sem vették igénybe oktatás céljára. A költségvetési üzem vezetője a földművelésügyi minisztériumból kapott utasítás alapján előkészületeket tett mind a méhcsaládok, mind az egyéb felszerelési tárgyak és erez kaptárak felszámolására, illetve értékesítésére, mivel a főiskola mai szervezetében nincs többé szükség oktatóméhésre. A kiterjedt tangazdaságban szükséges beporzó tevékenységet is olcsóbban lehet biztosítani egyéni méhészekkel kötött megállapodások útján, így a hosszú és eredményes múltra visszatekintő oktatóméhes a végleges megszűnés előtt áll.

Debrecen méhészete így szegényebb lesz egy olyan kiváló méhessel, amelyre közel száz éven át büszkén tekintett a város méhésztársadalma, s amelyben a méhészetet szerető, azért lelkesedni, áldozni is tudó képzett gazdák és lelkes néptanítók százai sajátították el a méhészkedés alapelemeit.

IRODALOM:

SZÚCS MIHÁLY: Debrecen szabad királyi város mezőgazdaságának jelenlegi állapota. – Debrecen, 1882.

DR. KRENEDITS FERENC: Méhészeti mozgalmak krónikája. – Budapest, Magyar Méh, 1912. évf. 82. old.

Báró Ambrózy Béla: A méh. – Budapest, 1914. III. kiadás, 678. old.

BÁTHORY JÓZSEFNE: A debreceni mezőgazdasági felsőoktatás kialakulása 1868–1968-ig. – Kézirat. Debreceni Agrártudományi Főiskola könyvtára.

A Debreceni m. kir. Gazdasági Akadémia évkönyvei. – Debreceni ref. Kollégium Nagykönyvtára.

Nagy sikerű emlékkiállítás Senyei Oláh István tiszteletére a Déri Múzeumban

Február 1-én nyitotta meg *dr. Dankó Imre* megyei múzeumigazgató az öt évvel ezelőtt elhunyt *Senyei Oláh István* debreceni festőművész Kiállítását a Déri Múzeum földszinti kiállítótermében. A sok meglepetést tartalmazó, nagy visszhangot kiváltó kiállítást *Módy György*, a Déri Múzeum tudományos főmunkatársa rendezte, és a kiállításához készült katalógus bevezetőjét is ő írta. A kiállításnyitáson az elhunyt művész sok ismerőse, tisztelője mellett megjelentek Debrecen és a megye művészei is. A kiállítás később, március 17-én, Miskolcon is bemutatott. A Miskolci Képtárban megrendezett kiállítást nagyszámú érdeklődő jelenlétében ugyancsak *dr. Dankó Imre* nyitotta meg. A miskolci bemutató után a kiállítás anyagát Békésre szállítottuk, ahol a most új épületet kapott Békési Múzeumban szintén kiállítjuk.

Az örökös jobbágság vállalásának egy esete Nagyszalontán 1628-ban

SZENDREY ISTVÁN

Népünk hazánk történetének egyik legbonyolultabb és legkegyetlenebb korszaka a XVI–XVII. század. Ekkor alakul ki, nem országos törvény, hanem az országos fejlődés törvényszerűsége, az uralkodó osztály törekvései, megyei statútumok, szokásjog alapján az örökös jobbágság rendszere, az örökös rőghöz kötött jobbágság rétege. Az örökös jobbágságviszony azonban csak az adott földesúr és jobbágy, régi alattvalója relációjában vált törvényessé a XVII. századra, míg az idegenből jött paraszti elemek rendelkeztek a költözködés szabadságával. A földesurak viszont következetesen arra törekedtek, hogy az idegenből birtokaira került alattvalókat is örökös jobbágyaikká tegyék, s e törekvés valóra váltására számtalan lehetőség kínálkozott – amint e problémákat, s az egész kérdés minden lehető mozzanatát lenyűgöző alapossgal tárta fel *Varga János* „Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus késői századaiban, 1556–1767” c. művében –; olykor egyszerű erőszakosság, máskor az idegen kiszolgáltatottsága, eladósodása, házassága stb.

Ebben a tevékenységben a főszerepet természetesen a birtokosok játszották, de egyes közösségek: végvárok, hajdúk is kivették részüket az ilyen akciókból. Eppen Joete Gergely hajdúkapitány ilyen erőszakos cselekményéről idéz példát Géresi Kálmán nyomán *Varga János* munkájában, 1633-ból. (I. m. 206. old.)

Ismeretes, hogy Szalonta (Kölesér) már 1606-tól hajdúváros, Bocskai-telepítés. A történeti irodalomból jól tudjuk, hogy a város népessége nem maradt mindvégig egységes. De hogy Szalonta örökös alattvalóivá igyekezett tenni jobbágyokat, arra eddigelé csupán a fentebb idézett eset volt ismeretes. Viszont, hogy az örökös jobbágság tétel nem egyedülálló e város történetében, arra 1628-ból tudunk idézni egy hitlevelet, amelyet György Mátyás adott Szalonta városának, hittel vállalván az örökös szolgaságot. Az örökös jobbágság vállalásának okát a hitlevél nem tárja fel. A város erőszakos cselekménye sem olvasható ki abból, ezért legfeljebb feltételezhetnénk, hogy anyagi okok kényszerítették Györgyöt a hitlevéladásra. A dolog lényege azonban nem ez, de sokkal inkább az a tény, hogy a szabad hajdúvárosok esetében is találkozunk – s nem egyedi esetként – ugyanazzal a rőghöz kötési eljárással, amely oly gyakori földesuraink ténykedésében.

A hitlevél magyar nyelvű. Betűhíven közöljük, a csekély latin szót lefordítva zárjelbe tettük. Levéltári jelzet: Országos Levéltár. Az Eszterházy család hercegi ágának levéltára. Repositorium 33/B. Fasc. A. No. 35.

En György Mattias attam iobbaguiul magamatt illicer bochületes nemes emberek előtt uj mint Zalonta-Varasanak biraja Dombi Beldisar, az másik hitos ember Boseregé Janos az harmadik varas gazdaja a negjedik az varasnak kis biroja az mellett szalonta varosanak hitos tizedesse es Darabantia Bas Marthon es Dobos Andras hogy en Geory Mattias ne ehlessek semmj nemü zabadasagall Szalontha varasa hire nélkül hogy ha hirek nélkül valamj nemü zabadasagall elnek ujgimint hitos iobbaguiokatt fokhassanak mint falun varason harminczadon vamon mezon uton földon Kis Aszon havanak utolsó napian Anno 1628. (=1628. év, augusztus 31.)

– A fentiek saját kezű aláírásai. –

Kis Sámuel, (1802—1863) a nyelvművelő asztalosmester

E. KISS SÁNDOR

„A napokban hajtá fejét örök nyugalomra városunk egyik kitünő iparosa, Kis Sámuel, ki egykor külföldön is szép elismerésben részesült, s még néhány év előtt a b. Sina család udvari asztalosa volt. Az utóbbi években szülőföldére visszatérvén, csak kevesek által ismertette, még kevesebbek által pártoltatva tengette életét. E férfi volt az, ki nem rég az asztalos iparra vonatkozó műszavai magyarosításáért hét arany jutalomban részesült.” – írja a Hortobágy elültető és közhasznú hetilap 1863. február 22-én.

Ki is volt ez a Kis Sámuel?

Ez idő szerint nem sokkal többet tudunk róla, mint amennyit a fenti nekrológ megemlít.

Az a körülmény, hogy a báró Sina család udvari asztalosává lehetett, önmagában bizonyítja, szakmájának nemcsak mestere, művésze is volt. Pályanyertes dolgozata pedig széles látóköréről, műveltségéről, a magyar nyelv és a nemzeti haladás ügyéért érzett felelősségéről beszél.

A Hatvan utcai részben, a Szepességi utcán, az 1373. sz. házban lakott. Özvegyemberként halt meg 1863. január 25-én 60 éves korában, s január 26-án már el is temették.²

Nagy szegénységben, nélkülözések közepette élhette élete utolsó szakaszát. Tisztelesség eltemetéséhez a Debreczeni Asztalos Cseh segítségére is szükség volt: „Nh Kis Sámuel temetése alkalmával kiadódott a Mester urak akaratjával segedelemül 10 osztr. ért. Fr. és 2 kr.” – olvassuk a céh jegyzőkönyvében.³

Hogy a magyar bútorművészetben játszott-e szerepet, eddig még nem derítették fel. Valószínű, hogy a volt bécsi Sina-palotában ma is megtalálánk a Kis Sámuel készítette bútorokat.

Neve itthon akkor válik ismertté, amikor 1859-ben, 56 éves korában elnyeri az asztalosmesterség szakszókincsének összegyűjtésére és magyarosítására kiírt pályázatát.

1. A Sina görög eredetű kereskedő-, bankár-, nagyiparos és földbirtokos család, 240 000 hold birtokosa. Palotái vannak Budán, Bécsben, Párizsban, Velencében. A család alapítója, György, Szarajevóban született, ennek fia György Simon, kinek neve a Széchenyi Istvánéval együtt van márványba vésvé a Lánchíd pesti oldalán, mert a legnagyobb adománnyal járult hozzá építéséhez. Az ő fia báró Sina Simon, a hazai tőkés gazdaság megteremtésének és fellendítésének vezető személyisége és fő haszonélvezője. Bankokat, biztosítótársaságokat, vállalatokat alapít, a hazai vasútépítés, gőzhajózás és folyószabályozás egyik fő vállalkozója. Jövedelmeyeiről is ismeretes. A MTA palotájának építéséhez 80 000 forinttal járult hozzá. A görög tudományos akadémiát teljesen ő építteti. Jelentős összegekkel járult a Nemzeti Színház, a Zenede, a Nemzeti Kaszinó, a Bazilika felépítéséhez, a Tűzoltó Egytel felállításához. Az iskolák, a kisdudóvás, bölcsődék, kórházak, árvaházak támogatója.

2. A Debreceni Ref. Egyház halálozási akv-e.

3. DÁL IX. 2. 10. 38. 1.

Megemlékezik róla Szinnyi József is: „Kis Sámuel asztalos mester Debreczenben. Az asztalosmesterségben előforduló műszavak összegyűjtésére tett pályakérdés megfejtoje lett és a 7 darab aranyat elnyerte.”⁴

Ennek a pályázatnak a történetét a Vasárnapi Újság (VU) 1858. és 1859. évfolyamai teljes részletességgel megörökítik. Azzal kezdődött, hogy a VU 1858. szeptember 19-i számában Asztalosfi aláírással pályázati felhívás jelent meg az asztalosmesterség műszavainak összegyűjtésére és magyarosítására: „A mit dr. Bugát Pál két évvel a Magyar Néplapban a kézi mesterségek műszavainak összegyűjtésére vonatkozólag elmondott, nem volt minden hatás nélkül, mert hiszen e felszólítás következtében kaptuk a revezett lapban közölt szürszabó-mesterségbeli magyar műszavakat.” Ugyancsak e felszólítás eredményeként Jendrolovics János és Kajdi János a csizmadiamesterségbeli műszavakat összegyűjtve, ezeket egy külön munkácskában ki is nyomtaták, s a kovácsmesterségbeli műszavak is kéziratban már szintén készen állnak. (VU, uo.)

„Ámde a legtöbb, s legnevezetesebb mesterségek még hátra vannak! Azért alólirt, ki asztalos mesteréget utó atyámnak véres véréjtekén nevelkedtem fel, emlékének szubb áldozatot nehezebben hozhatnék, mely egyszerűsmdnd nemzeti irodalmunk abbéli hiányait is pótolhatná, mint azt, hogy csekély tehetségemhez képest öt aranyat tűzök ki olly munka számára, mely egy év leforgása alatt az asztalos-mesterségbeli magyar műszavak legnyökeletesebb gyűjteményeül fog ahhoz értő felek által elismertetni... Söt reményésem van, hogy kik velem egy sorban születtek, kiket e dolog közelebbről érdekel, s az Isten talán nálamnál jobban megáldott földi javakkal, e nemes célra némi pótlékkal szintén járulandanak.”

Ezután részletesen szól a levél a pályamű elkészítésének módjáról, tartalmi és alaki követelményeiről. Határidő: 1859. augusztus hó 31.

„Birákul Ács Lajos, Merényi Henrik és Molnár Lajos pesti asztalosok kérték, kik szöbbséggel itélendik a pályadíjat, Asztalosfi.”

Asztalosfi példáját követi Szabófi. Ő a szabómesterségbeli szavak összegyűjtésére ajánl fel öt aranyat, Sziggyártó pedig a szijgyártómesterség műszavainak legtokeletesebb gyűjtésére tűz ki szintén öt arany pályadíjat.

A pályázatnak még egy debreceni vonatkozása is van. A Debreczeni Asztalos Cseh az Asztalosfi által aláírt pályázati felhívásra válaszol. A választ a VU 1859. február 6-i száma teljes terjedelmében közli. Ebből idézem az alábbiakat:

„Mi e nemes ajánlat által kétszeresen is érdekelve érezzük magunkat, úgy mint asztalosok, és úgy mint magyarok. Mellynél fogva jelenleg kevés vagyunkból Czehünk nevében az Asztalosfi úr által kítözött öt aranyhoz két aranyat küldünk. S mindazon feltételeket, melyeket Asztalosfi Úr a jutalom elnyeréséhez kötött, elfogadjuk.”

„Öhajtanánk tudni, hogy vajjon nálunknál tehetősebb asztalos czehék, mint a pesti, szegedi, nagyváradí stb. járultak-e már valamivel a büzög áldozathoz... Debreczen, jan. 18-án 1859. Tóth János mk. Dobray István mk. mint a debreczeni asztalos czeh előjárói.”

Derék debreceni mestereink felismerték, hogy a pályázat sikerén munkálkodni nemcsak szakmai, nemzeti ügy is.

A Debreczeni Asztalos Czeh fentebb már idézett jkv-ének (lásd 4. sz. jegyzet) 25. lapján 1859. jan. 9-i kelettel olvashatjuk az adományt dokumentáló bejegyzést: „Az asztalos mű szavak meg magyarosítása végett adódott 1 formális arany és egy új bevödött hozzá 5 új forintért.”

4. Magyar írók élete és munkái VI. 386.

Hogy az asztalosipar szakszökeincének összegyűjtésére és megmagyarosítására hirdettet pályázat eredményes volt, arról a VU 1859. évi 47. számában közölt „Pályázati eredmény” gyöz meg.

A VU szerkesztőségébe öt pályamű érkezett be a következő jellegekkel:

1. szám. Jelige: Tehát mi iparosok is fogunk már magyarul beszélni
2. szám. Jelige: Ki szüntelen előre nem törekszük, az hátra marad
3. szám. Jelige: Összműködés eszköze a haladásnak
4. szám. Jelige: A magyar asztalos
5. szám. Jelige: Czélra törekedni szükség, azt elérni boldogság

Bírálok figyelmes vizsgálat után a fentebbi pályaművek közül az 5-ik szám alatt találták a pályadíjra legérdemesebbnek, részint azért, – mert – ami a feladott kérdésre nézve fődolog volt – a pályamű szerzője az asztalos mesterségben divatozó műszavakat a legszorgalmasabban gyűjtven össze, legbővebb szögyűjteményt küldött be; részint pedig, és leginkább azért, mert az e mesterségben is annyira elárastó idegen kifejezések megmagyarításában legtöbbet mert, s legnagyobb sikerrel járt el, és bár nem minden új kifejezése üti me a mértéket, de van közöttük igen sok talpraesett, mellyel nyelvünk hézagait pótolván, valóságos nyereség gyanánt tekintendők.”

Milyen kár, hogy a pályamű elveszett, s így nem ismerjük a Kis Sámuel ajánlotta magyar műszavakat!

A továbbiakban megállapítja a bíráló bizottság: „Csaknem hasonló dicséretet érdemelnek az 1. és 3. szám alatt pályaművek, mellyek az előbbeni írói tehetség és szabatos előadás tekintetében felül is múlják, csakhogy nem nyújtanak olly bő anyagot, mint a fentebbi, amiért is a pályadíjat amannak (az 5. sz. alattinak) véljük kiadni.”

A bíráló bizottság a továbbiakban javasolja, hogy a beérkezett öt pályamű felhasználásával ehhez a dologhoz értő, tannyelvűdösökből és asztalosmesterekből összeállítandó választmány egy asztalosmesterségi magyar műszótár szerkesztésére vállalkozzék. „Bírálok reménylik, hogy tudományos intézeteink nem vonandják meg e tárgytól pártfogásukat, hogy a pesti asztalos czéh örömet vállalkozik a kiállítási csekély költségek fedezésére; minél fogva kéri a t. pályázó urakat, hogy műveiket a pesti asztalos czéhnek további használatul átengedni sziveskedjenek. Pest. nov. 14. 1859. Ács Lajos, Merényi Henrik, Molnár József pesti asztalos mesterek mint bírák.”

A jelíges levelek felbontása alkalmával kitűnt, hogy a nyertes pályamű szerzője KIS SÁMUEL asztalosmester Debrecenben, akinek a hét arany pályadíjat el is küldték. Dicséretet kapott az 1. sorszámmal jelölt munka, amelynek szerzője Serli Sándor asztalossegéd Párizsban, továbbá a 3. sorszámmal dolgozat, amelyet Szathmáry S. Ferenc gépész, s.-munkavezető készített Kolozsvárott.

„Igen sajnáljuk, hogy a két mű szerzőit nem jutalmazhatjuk érdemeik szerint, de műveiket olvasva lehetetlen nem óhajtánunk, bár minél nagyobb mértékben találkozzunk hazánk iparossai között olly nemes, komoly buzgalommal, s olly értelmiséggel, aminőt e művek lelünk valódi öröme tanúsítanak. Adja Isten, hogy e szép kezdet, az elhíntet magok dús eredményeké nőjjenek!”

Sajnos, a pályaműveket nem ismerjük. Valószínű, idők folyamán elvesztek, így nincs módunkban, hogy róluk bírálatot mondassunk, tehát el kell fogadnunk e derék asztalosmesterek ítéletét. És semmi okunk sincs, hogy ezt bármilyen vonatkozásban is kétségbe vonjuk. A bíráló bizottság tárgyilagossága és szakszerű megállapításai nemcsak az asztalos iparág, hanem a nyelv-tudomány szakembereit is meggyőzik a pályaművek érdemeiről.

Csak büszkék lehetünk rá, hogy egy jó évszázaddal ezelőtt ilyen művelt, a haza, a haladás és a magyar nyelv ügyéért áldozatra kész iparosaink voltak.

Hogy a VU szerkesztősége kezdettől fogva lelkesen támogatta azt a harcot, amelyet dr. Bugát Pál indított el a mesterségek szökeincének magyarosításáért, kitűnik a pályázathoz fűzött szerkesztőségi cikkből is:

„Mídon a fentebbi pályázati eredményt közzétesszük, lehetetlen örömmünk ki nem fejezni a mindinkább terjedő szellemi érdekeltség, hazafiúi buzgalom és értelmi fejlettség tényei felett, mellyeknek tanúbizonysága gyanánt vehetünk nagy részben a jelen eredményeket is. Magyarok, mivel magyarok legyünk testben, lélekben, gondolatban, érzelemben, az élet minden viszonya között! – ezt papolja, oda törekszik a Vasárnapi Újság, mióta fennáll, mindazon körökben, hova utat talált. Istennek hála, mint gyümölcs a fáján, zaj nélkül, csendesen, de biztosan és visszavonhatatlanul érik a mivelődés nagy munkája, melynek mi üttörő napszámái vagyunk.

Másrésztől a jelen pályázat valóban komor gondolatokat ébreszt bennünk. Soha nem hittük volna, ha e pályaművekből nem látjuk, hogy magyar iparosaink oly iszonyú zagyvalék megtanulására s beszélésére vannak kárhoztatva... Minő rosszul esik az embernek hallgatni az ily szavakat (pedig csak néhányat említünk a temérék közül): *ajnszacz, anslád, aulszacz, kaszni, szági, czajg, lájszni, féder, flóder, luszpódní, kantni, klapni, kvadrop, mantlija, mülistuk, nutoljni, pangájnzi, pinzli, pulitur, puczolni, pudli, pukli, rajbolni, sláglájszni, slicz, smiroljni, smürkli, spakli, spándli, spanolni, spalet, spindli, sprajcz, sproszni, srég, srengolni, stélázi, stífti, stószolni, suber, sublód, szimz, szokli, valczni, vinkli, zsalu stb.*, stb.⁵ Mily korcsfajzatok! De hogy minő lealázó hatással lehet az ilyen torz nyelv magára az értelmes iparosra nézve is, ékesszólóan elmondja azt egyik pályázónak a jelenleg Párizsban dolgozó Serli Sándor asztalossegédnek pályaművéhez mellékelt levele, mellyet hogy derék iparos hazánkfiának akarata s ereje egyformán kiténjék, minden szó változtatás nélkül közöl a Vasárnapi Újság.”

Mulasztás követem el mi is, ha nem ideznénk Serli Sándor levelét:

„Páris, 1859. júliusában. Valóban rég eljött ideje, hogy ezen mindinkább szegényítő helyzetből kibontakozzunk, s magunkat és mesterségünket a szükségleten idegen szavak rabsága alól felmentjük. Bizonyára az illető urak, kiknek szakuk nyelvünket művelni, s azt mindinkább tökéletesíteni, nagyobb gondot fordíthatnának arra is, hogy ne csak az úgynevezett tudományos világ tudjon magyarul beszélni, s egymással közlekedni, hanem hogy az alsóbb osztály is, értem az iparosságot, mely kétségkívül a legnagyobb tömegét képezi a nemzetnek, magát, szakában minden idegen szó használat nélkül anyanyelvén helyesen kifejezhesse. Nem szegényítő-e az, midőn egy magyar iparos anélkül, hogy anyanyelvén kívül mást tudna, kénytelenítetik műhelyében ezen egytelent is minden negyedik ötödik szavával elferdíteni és daczára annak, hogy egész életében ugyanazon műszerekkel ugyanazon műveket készíti, mégsem tudja azokat anyanyelvén nevezni? S vajon mi ennek az oka? Korántsem a lehetetlenség: nyelvünk eléggé alkalmasnak látszik arra, hogy minden idegen szót nélkülözhetővé tegyen: mit, úgy hiszem, a most mindenfelől beérkezendő pályázatok eléggé be fognak bizonyítani. Hogy mi iparosok tisztá és tökéletes műszavakkal szolgáljunk, azt kívánni sem lehet; de reményem, miszerint nyelvészeink az ajánlottakat minél előbb szívesen kiközösörlendik.

A jelenben nem mellőzhetem, hogy a tisztelt pályázató urban ne méltányoljam a nemes ügyzereteket, mellyel iparága s főként anyanyelve iránt viseltetik, s mellyel mint hazafi kétségkívül irodalmunknak szolgálatot tesz; továbbá más szakbeli iparostársainak példát mutat, mint kellessék nekik

is magukat az elkorcsodásból kirántani, hogy maholnap a virágzó magyar ipar illető ágát méltán és büszkén elfoglalhassák.

Legyen azért teljelmű Asztalosfi és a többi résztvevő uraknak, kik szintén járultak a pályadíj gyarapításához azon öntudat, miszerint nemcsak nekik fogja köszönhetni az egész magyar asztalos iparág, hogy több idegen szavakra nem szorul és hogy saját iparnyelve a jövőre biztosítva leend.

De hogy ezen szép szándék meg is teremje gyümölcsét, kívánatos, hogy az mindenki által felkaroltassék. Ezért mindenekelőtt szükség, miszerint a leendő helyes műszótár minél inkább elterjesztessék az egész országban, s hogy főképp a segítők, kik legtöbbet tehetnek, ne csak közönyös résztvevői legyenek a szép akaratnak, hanem hogy igyekezzenek a műszavakat maguk közt elterjeszteni, s minél inkább életbe léptetni, az idegeneket pedig irtalom nélkül kiirtani. Erre volna igazán célszerű, hogy maguk közt a műhelyben büntetést szabjanak az eddig gyakorlott sok nevetséges büntetés helyett; ennek legalább eredménye lenne, s nemcsak magok is örülhetnének a sikernek. Eleinte ugyan nehezen fog esni a megszokott korcszavaktól elválni, de akarat és egy kevés kitartás bizonyára hamar sikerre vezetend, s kevés idő múlva szégyennek tartandja mindenki a legkisebb műszói hibát elkövetni. Részemről óhajtom a legdúsabb eredményt minél előbb, az úgynek igaz résztvevője,

Serli Sándor

asztalossegéd Párizsban

a Rue St. Antoine 195. chez. M. Marnotte"

Levele végére a következő utóiratot mellékelte a derék pályázó: „Részemről igen örülök, hogy miután alkalmam volt megtudni Párizsban ez érdekes pályázati célt, magam is szerencsés lehetek hazámnak tehetségem szerint szolgálni. Ha netalán a pályázat – úgy történetesen részemre kedvezően ütne ki – úgy ahelyett, hogy azon néhány darab aranyat hazánkból számúznék, kérem azt a pályadíj elítélése utáni először felállítandó közégi könyvtárnak küldeni!”

E szépen és igazán elmondott szavakhoz nincs többé mit hozzáadnunk, bár meghallgatnák azok, akiket illet, írja a Vasárnapi Újság szerkesztője.

A levél is, de különösen az utóirat önmagáért beszél.

Ennyit sikerült megtudnunk a nevezetes pályázatról.

Megvalósult-e a bíráló bizottság javaslata és elkészült-e a pályaművek alapján az asztalosipari szakszótár? Aligha, sőt bizonyos, hogy nem.

Sem a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, sem a Széchenyi Könyvtár, sem a Debreceni Ref. Kollégium Nagykönyvtára nem tud róla. A Fővárosi Levéltárban sem akadtam nyomára. Frecskay: Mesterségek szótára 1912. sem tud sem a pályaművekről, sem a jelzett asztalosipari szakszótárról, illetve nem hivatkozik rájuk. Ha megjelent volna nyomtatásban, feltétlenül említették, mint ahogy említi „A csizmadiaság különös figyelemmel az e mesterségben előforduló műszavakra, közlik Jendrolovics János és Kalydi János pesti csizmadia mesterek” c. művet, amely 1856-ban jelent meg Bucsanszkyknál, ára 3 korona.

Ha nincsenek is meg a pályamunkák, némiképp következtethetünk tartalmukra a VU szerkesztősége cikkében közölt mutatványból.

Azóta az asztalosmesterség szókincsét megmagyarosították. Úttörő munkát végeztek ezen a téren a már említett Frecskay János és az őt követő hivatásos és műkedvelő nyelvművelők, kiknek munkája nyomán ma már megvan a mesterségek teljes magyar szaknyelve. Ez a magyar műnyelv úgy jött

létre, hogy nagyjából magyar megfelelő tettek az idegen szó helyébe, kisebb részben új szavakat alkottak, s végül az idegen szavak egy része jövevényé vált, megmagyarosodott.

Tudnunk kell, hogy a mesterségekben ma kétnyelvűség uralkodik: egyik a hivatalos műszaki nyelv, másik a műhelynyelv. A magyarrá vált műszaki nyelvet terjesztik a szakkönyvek s az ipari tanulók számára szerkesztett tankönyvek, tehát a szakoktatás.

A sajátos idegen szavakkal még mindig alaposan megtűzdelt szakmai nyelv a műhelyekben, a munkahelyeken él. A tendencia kétségtelen. A magyarrá vált műszaki nyelv lassan, de biztosan előretör a hagyományos műhelynyelv rovására, bár jó néhány szerszám, munkamenet és -fogás idegen neve helyett a mai napig sem fogadták el az ajánlott magyar szót. Úgy gondolom, hogy nem is szükséges azt a néhány jó hangzású, rövid és a szakmai életben mélyen gyökerező idegen eredetű szót magyarosítani.

Amit Kis Sámuel és társai elkezdtek, lassan, de biztosan megtermi gyümölcsét.

(A számmutató a 26. oldaltól.)

5. Az alábbiakban ismertetem a mutatóként felsorolt asztalosipari szakszavak további életét: 1. ahogy a VU idézi a múlt század közepi műhelynyelvből, 2. német eredetjét, 3. a Freckay szótárában szereplő magyar jelentését, 4. a mai szaknyelvi megfelelőjét, 5. a mai műhely nyelvi alakját, és 6. a szükséges magyarázó megjegyzést.

1.	2.	3.	4.	5.	6.
ajnszacz	Einsatz	betét			
anslág	Anschlag	oldalgó	takaróléc fedőléc	anslóg	
aufszacz	Aufsatz	pártázat	feltét, rátét	ófzacc	Pl. a komód hátulján
czajg	Zeug	szerdék	szerelés	cájg	A kézi szerszámok összessége
féder	Feder	eresz eresztvény	léccsap	féder	
flóder	Floder	fodorhab erezet	erezet	flóder	
fuszpódni	Fussboden	padló	padló	padló	
kantni	Kante	él	(a deszka) éle	kantni	
kaszni	Kasten	szekrény	szekrény	szekrény	

kvadrop	Quadrat?			kvadrát	A furnérlemez mértékegysége: sukk × sukk = 33 cm × 33 cm. Csak keskeny lécre mondják.
mántlifa	Mantelholz			mántlirúd	
millistuk	Mittelstück	középfá	középfá, választó- rész	választó- rész	
lajszni	Leiste	léc (a gyalun)	szegőléc	lajszni	
nút	Nut	ereszágy	vájat	nút	
pangájzni	Bankeisen	padvas	padvas	pangájzni	
pimzli	Pinsel	ecset	ecset	ecset, pemzli	
politur	Politur	csiszológépezet	fényezés	pulitúr	
puczolni	putzen	tisztítani	meg-, le- tisztítani	puczolni	
pudli	Pult	eladóasztal		pult	
pukli	Puppe?		domborulat, púposodás	pupli, pukli	Ellentétes a párja a hol.

1	2	3	4	5	6
rajbolni	reiben	simitani, dörgölni	tömiteni	rájbolni	Lyukat, szakadást, gipsszel tömiteni.
sláglájszni	Schlagleiste	boritoléc	ütközőléc	slógléc	
slicz	Schlitz	hasíték	hasíték	slicc	A csap helye.
smirolni	schmieren	beken	szinez	smirelni	Ha világos alapot sötétebbre fest, ad neki egy barna smirt.
smirkli	Schmiregel	csiszolókö	csiszoló- papír	smirgli csiszolópapír	
spakli	spachtel	skatulya lapocska		spakli	
spalét			ablaktábla	spaléta	
spandli	Spalte		hasíték keskenyléc	spändli	spändlizni = a ha- sítéket beföldani.
spanolni	spannen		meghúzni feszíteni	meg-, ki- spanolni	
spindli	Spindel	orsó	szorító- csavar	spindli	

sprájcz	Spreiz	kitámasztó	dúcolás	sprájc dúcolás	sprájcolni = gör- bületet támasztás- sal kivenni
sproszni	Sprossen	borda az ablakon	üvegosztó	sproszni	
srég	schräg	részütös	ferde, részütös	srég	
srengolni	schränken	hajtogatni	fűrész fogát hajtogatni	srengolni	Kicsi a <i>srengje</i> , <i>srengold</i> meg!
stelázsi			polc	stelázsi	
stifni	Stift	peczek	aprószeg	stifni	
stószolni	stossen		bütügyalu- lás, favég- gyalulás	stószolni	<i>Bütü</i> a fa kereszt- metszete. A fa szá- lára merőlegesen gyalulni.
suber	Schuber	toló	tolótetős doboz	süber	
sublód	Schublade		komód	komót	
szágli			állvány kecskeláb	szágli	
szimz	Sims	párkány	párkányzat	szimz	

1	2	3	4	5	6
szokli	Socket	lábazat	aljázat	szokli	
valczi	Walze	görgő henger	görgő henger	valcni	
vinkli	Winkel	derékszög derékszögu vonalzó	derékszög	vinkli	
zsalu	Jalouise (fr)	napvető	zsalu	zsalu	

A restaurálólaboratórium tevékenységéről

DITRÓI BÉLANÉ

A múzeumoknak nemcsak az anyag begyűjtése a feladata, hanem a begyűjtött régészeti, néprajzi, helytörténeti, természettudományi, iparművészeti és képzőművészeti anyagi megóvása: restaurálása, konzerválása, preparálása is. Ez a cél vezette a város és a múzeum vezetőségét, amikor 1937-ben felvetődött a konzerválólaboratórium és fényképszemélylétesítésének szükségessége, melynek berendezési munkálatai 2 évig tartottak. 1942-ben a korábbi, nem kielégítő helyiségek helyett a földszinten nyert újabb elhelyezést a laboratórium, ahol 1943 óta folyik a tárgyak kezelése. A laboratóriumnak 1949-ig inkább kutató jellege volt. A szükséglet szerint pedig restaurálóműhely lett volna a rendeltetése, annál is inkább, mert a hosszú évtizedek alatt begyűlt anyag műhely és szakember hiányában kezelést egyáltalán nem kapott, vagy helytelen, a tárgyak anyagára nézve káros vegyi folyamatokon esett át. 1949-ben, a felszabadulás utáni első állandó kiállításunk berendezésével indult meg a laboratóriumban a gyakorlati munka, a tárgyak tömeges kezelése.

Kezdetben a restaurálás alapja az 1926-ban kiadott egyetlen komoly szak-könyv volt, Friedrich Rathgen: „Die Konservierung von Altertumsfunden” című munkája. A második világháború után megindult az egészséges fejlődés. Feleltetés hatóságunk több alkalommal szervezett restaurátorképző tanfolyamot és a szakemberek tapasztalatcsere útjait más múzeumi műhelyekbe, főleg a jól felszerelt budapesti múzeumokba. Fémrestauráló tanfolyamot 1952-ben és 1954-ben a Déri Múzeum restaurátor szakemberei is tartottak, az akkori központi szervünk, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja megbízásából. Az 1951-ben meginduló Múzeumi Híradó valószínűleg meg azt a lehetőséget, hogy a tapasztalatcsere konkrét, országos jelentőséget nyerjen, az abban megjelenő, gyakorlati tapasztalatokon alapuló szakcikkek megjelenésével. Legfontosabb feladatunk így a mindenki számára hozzáférhető, magyar nyelvű szakirodalom megteremtése volt. E tárgykörben az első munka 1950-ben jelent meg „A konzerválás és restaurálás kézikönyve” címen. (1952-ben ennek bővített kiadása is napvilágot látott.) Ezek hézagpótló szerepet tölthettek be, az igényeket még mindig nem elégítették ki, de további kísérletekre, cikkek megírására, kutatásokra adtak ösztönzést.

Újításokkal, új módszerek kidolgozásával e cikk írója is jelentős mértékben segítette a muzeológia ezen tudományágát. Az újítást, ésszerűsítést sokszor a megfelelő, korábban alkalmazott vegyszer hiánya is parancsolóan megkövetelte. Kevesebb vegyszer, sok esetben más anyag alkalmazása jobb, gyakorlatilag egyszerűbben keresztülvihető eljárásokat eredményezett. A leszárt tapasztalatokat, a sikerrel alkalmazott újabb eljárásokat és a megfelelő régebieket foglalta össze az 1954-ben megjelent egyetemi tankönyv, a „Régészeti kézikönyv I. Gyakorlati régészet” c. munka, mely a régészeti tárgyak általános kezelési elveit, munkamenetét tartalmazza, a tárgyak állapotának megfelelően. (Az 1950-ben és 1954-ben megjelent könyvek szerkesztői munkaközösségének e tanulmány szerzője is tagja volt.)

A régi restaurálási és konzerválási eljárások sokszor csak a tetszetős műkereskedői igényt elégítették ki, s nem vették tekintetbe a földből kikerült leletanyag fizikai és vegyi tulajdonságait, állapotát, és a tárgyban lejártszódot vegyi folyamatokat. Az idők során az élet minden területén egyre nagyobb teret hódítottak a műanyagok, így a múzeumi tárgyak állandó megóvásánál is alkalmazást nyertek. Ma már a kutatómunka elengedhetetlenül szükséges a tárgyak megőrzése érdekében. Ez tette indokolttá 1961-ben Budapesten egy

központi kutatólaboratórium alapítását – mely azóta is jelentős tényezője és irányítója munkánkknak –, Muzeológia és Technológia Osztály néven.

A kutatótevékenységénél és az ennek alapján kialakult gyakorlati munkánál figyelembe kell vennünk, hogy minden tárgy külön probléma, a beromlásuk is a legkülönbözőbb lehet a tárgy anyagától, megtalálási vagy tárolási körülményeitől függően. Egy-egy darabon a károsodások szinte valamennyi változata is előfordulhat. A kezelést gyakran megnehezíti, hogy a tárgyon különböző anyagok vannak együtt, pl.: aranyozott réz-, bronz-, vastárgyak, ezüstberakásos vas, niellós ezüst, vaspántos faláda, fémcasos textil stb. Ha tekintettel vagyunk is a fent említett azon irányelvre, hogy minden tárgy külön probléma, ma már szinte számtalan, egyértelműen alkalmazható, kikristályosodott kezelési eljárás ismerünk, használunk, s „menet közben” dönthetünk, választhatunk az anyagnak és beromlási fokoknak megfelelő legjobb módszerek között.

Az anyagmegóvásnak négy alapvető fázisa van:

1. tisztítás, a külső szennyeződések eltávolítása.
2. konzerválás, melynek célja a tárgyan levő bomlasztó anyagok kivonása vagy átalakítása könnyen kioldható vegyületté, majd átítása védőanyaggal, mellyel a további romlástól, külső behatástól megóvjuk.
3. restaurálás, melynek során a tárgyat a lehetőségekhez képest eredeti formájába visszaállítjuk (összeragasztjuk), ha hiányos, kiegészítjük, amennyiben a forma vagy díszítőmotívum a megmaradt részekből minden kétséget kizáróan megállapítható. A kiegészítés kis árnyalati differenciával ugyan, de mindenkor az eredetivel elütő módon történik.

4. rekonstruálás, mely a legproblematisabb. A tárgyak kiegészítésére – egyes kivételes esetekben – akkor is szükség lehet, ha nem közvetlenül csatlakozó darabok maradtak meg, vagy a tárgy nagy része (esetleg teljes) hiányzik. Ilyenkor az illetékes szakmuzeológussal konzultálva analógiák alapján kísérleljük meg a rekonstruálást. A rekonstrukció főleg esztétikai, s nem gyakorlati célokat szolgál, mert idő- és munkaigényes.

Nem minden tárgyon kell mindhárom, illetve mind a négy munkamenetet elvégezni. De arra kell törekedni, hogy az emléktárgy – bármilyen változáson ment is át a megtalálásig, a múzeumba kerülésig – eredeti jellegét lehetőleg megőriztessék.

A restaurálás és konzerválás módszerei a következők szerint csoportosíthatók:

1. ásatásból származók,
2. évtizedekkel ezelőtt kerültek a múzeumba, és az akkori módszerek szerint – de a tudomány mai állása alapján – helytelenül kezelték, és
3. kezeletlen tárgyak.

Bármilyen munkát végzünk a múzeumi anyagon, szükséges a tárgy állapotát és minden munkamozzanatot írásban rögzíteni úgynevezett tárgykartonon vagy kezelési kártonon. A mindenkori ellenőrzés érdekében – főleg a nagy jelentőségű vagy kiemelkedő művészi értékű tárgyak esetében – a munkafázisok állandó és részletes fényképezése is fontos, vagy legalább kezelés előtt és a kezelés befejezése után ajánlatos fényképfelvételt készíteni a tárgyról.

A vidéki múzeumokban sajnos még viszonylag kevés helyen van restaurátóri műhely, még kevésbé lehet a restaurátorok szakosításáról beszélni. Restaurátorképzés csak a Képzőművészeti Főiskolán és az Iparművészeti Főiskola ötvös és textil szakán van. Általános restaurátorok számára feleltes szervünk a szükségletnek megfelelően úgynevezett alapanfolyamokat rendez, szakember-utánpótlás kinevelése céljából. A huzamosabb ideje múzeumban dolgozó restaurátorok az említett technológiai osztályon tanműhelygyakor-

latokon ismerik meg a kikísérletezett új eljárásokat. Ez azért is fontos, mert a vidéki múzeumokban elsősorban általános restaurátor szükséges, mert a legtöbb helyen ma már a muzeológia majdnem minden ága képviselve van: régészet, néprajz, helytörténet; a Déri Múzeumban ezen kívül iparművészet, fegyvergyűjtemény, keleti anyag, numizmatika, képzőművészet, természet-tudomány is.

Az ágazatokon belül anyaguk szerint: arany, ezüst, réz, bronz, kerámia, gyöngy, bőr, csont, szaru, fa, papír, melyekből egy tárgyon belül együttesen, egymás mellett többféle anyag is található. Az aranyak nem igényelnek kezelést, mindössze csak megmérésük szükséges. Minden más múzeumba került tárgy valamelyik vagy valamennyi állagmegóvási eljárásról átesik.

A restaurálás során egyes tárgyak bizonyos munkamenetekkel szemben történő magartatása minden kétséget kizáróan meggyőzőt bennünket, hogy hamisítással állunk szemben. Az egyiptomi bronztárgyak némelyikén szokatlan kinézetű vadpatinás foltokat láttunk, s kezelés közben és után a tárgyaknak erős ecetsav-, másoknak ammóniaszagát észleltük. Ezt a jellegzetes szagot sok ezer bronztárgy kezelésénél sohasem éreztük, a szakirodalomból viszont ismerünk ecetsavas és ammóniás műpatinázó eljárásokat. Az ilyen tárgyakon fokozott körültekintéssel dolgoztunk, s a többiekől eltérően ezek a leggondosabb kezeléseket után is újra és újra beromlottak, végül a korábban vadpatinás helyeken könnyű, élénkkék, illetve szürkésfehér laza, tús kristályok keletkeztek, egyre nagyobb területet elfoglalva. Egyik tárgy: egy fekvő egyiptomi macskaszobrocska kilyukadt. A lyukban puha, kikaparható gyantás massa volt, mely alatt, a tárgy közepén ezüstös csillogású fehér nehézfém tűnt elő. Ebben az esetben minden kétséget kizáróan durva, galvános úton előállított hamisítással állunk szemben.

Ugyancsak konzerváláskor derült ki a Déri Frigyes-féle gyűjteményben szereplő avar bronzsisakról, hogy hamisítvány, mely nem mindennapi, olcsón előállított, de drága pénzen eladott darab volt.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a restaurálással foglalkozó szakembert sokszor érik meglepetések, sok esetben áll nehézségek előtt, sokszor van munkájában megoldásra váró komoly feladat. Ezzel a rövid ismertetéssel szeretnénk volna nagy vonásokban bepillantást adni az állagmegóvás mester-ségebe, felhívni a figyelmet szükségességére. Ehhez a munkához a kézügyességén túl elengedhetetlen a muzeális anyag és az eljárásoknál alkalmazott vegyszerek alapos ismerete, igen nagy türelem és a múzeumi tárgyak iránti megbecsülés.

Tavaszi Tárlat Debrecenben

Április 30-án nyílt meg a Déri Múzeum kiállítóhelyiségeiben a Tavasz Tárlat. Debrecen és Hajdú-Bihar megye képzőművészeinek hagyományos tavaszi bemutakozását Kovács Imre, a Hafatias Népfront Debrecen választói titkára nyitotta meg.

Közzgazdászankét a Déri Múzeumban

Május 4-én a Magyar Közgazdasági Társaság, a TIT és a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének Hajdú-Bihar megyei Szervezete rendezésében ankként nyílt meg a II. közzgazdászhat. Az ankként megjelent dr. Madarasi Attila pénzügyminiszter-helyettes.

A böszörményi hajdúk panaszlevele 1670-ből

Közlő: CSORBA CSABA

Külcim: Illustrissimo Comiti Domino Domino Francisco de Csák Perpetuo Terrae Scepusiensis Eiusdemque Comitatus Supremo ac Perpetuo Comiti Equisi Aurato Sacra Caesariae Regiaeque Maiestatis Consiliario Camerario Regni Hungariae Superior Eiusdemque Annexorum Confiniorum supremo Generali etc. Domino Domino Nobis Clementissimo.

Tartalom:

Alazatos szolgatunkat aianlyuk Nagysagodnak mint kegyelmes Urunknak. Jo szerencses Uy aldasokkal aldgya megh Isten Nagysagodat Ez Uy Esztendőnek minden reszeiben kivanunk szivből.

Felseges Urunk, Nagysagodnak kegyes füleit alazatosan terhelven, faidalmas és keserues panaszunk altal jelentjük. Az előbbeni alazatos quacrelaink Fekete Mihály Hadnagiunk ellen, Mellyek per Inquisitionem dicundaltattak, azon törüentelen cselekedetek elol nem hagy magat corrigalna seöt maigis Varasunk romlasara nemcsak mocskollya, szidalmazza hamisollya es Olessel feniegeti Varasunknak eleit, Gondviselőit es tanacsossit seöt ugyan tellesitisi agyba Veressel, becsületes Tanacsbeli s Varasunk tagyán törventelenseget, Holott leven hittel erős kötelessége, Hogy egy embert is törüentelen bottal, fegyuerrel nem büntett nem mocskol szidalmaz es Hamisoli Ertven annak okaert Nagysagod kegyelmes Urunk ilyen el szenuedhetlén faidalmas es keserues panaszinkat Fekete Mihály Hadnagiunknak törüentelen valo Cselekedetit és ahoz kepest Varasunknak köuetkezheto romlasat s veszedelmet. Könyörgünk alazatosan Nagysagodnak mint kegyelmes Urunknak Atiai kegyes indulattyal Meltoztassek Nagysagod, Fekete Mihály Uram miatt valo Varasunknak romlasat keserülni Nyakunkrul ő kegyelmet le venni, es Tisztitöl priválni. Ebbeli Atiai kegyes jo gondviselet Nagysagodnak megh tapasztaluan Nagysagodnak mint kegyelmes Urunknak telles elétünkben megh szolgalmi ügyekezünk. Maraduan Nagysagodnak mint kegyelmes Urunknak Alazatos szolgai.

Az Racz Beszermeni Nemes
Tanacs Feienkent

Datum In Oppido
Haidonical Racz Beszermeni
dn 3 Jan: 1670
(Országos Levéltár, Balassa család levéltára, Missilisek)

Ertekezlet a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeum fejlesztéséről

Május 9-én Hajdúböszörményben a helyi párt- és tanácsvezetők, a megyei tanács művelődésügyi osztálya, a megyei múzeumigazgatóság munkatársai értekezletet tartottak. Az értekezleten kidolgozták a Hajdú-Bihar megyei múzeumi szervezet legjelentősebb hálózati múzeumának, a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeumnak a fejlesztési tervét. A fejlesztési terv széles körű átszervezést ír elő. Végrehajtásával a böszörményi múzeum a megye és a város művelődési életének aktív tényezőjévé válhat, tényleges muzeológiai tevékenységet fejthet ki. A fejlesztési tervet fokozatosan, a múzeumépület helyreállításával párhuzamosan hajtjuk végre.

A szabolcsi földvár föltárása

NÉMETH PÉTER

Az egykori Hajdú megye múltjában járatosak előtt köztudott, hogy a megye az 1877. évi I. tvc. alapján a hajdúkerület városaiból és az egykori Szabolcs megye nyugati darabjából létesült. Így Szabolcs megye Árpád-kori történetének kutatása egyben a mai Hajdú-Bihar egy részének múltjára is fényt vet. Ezért érdemes felfigyelni arra a nagyszabású kutatómunkára, mely a Szabolcs-Szatmár megyei Szabolcs községben, az egykori megye Árpád-kori székhelyén 1969 nyarán kezdődött. A Magyar Nemzeti Múzeum irányításával folyó, majd az egész ország területére kiterjedő ásató tevékenység, a „Honfoglalás- és Árpád-kori nemzetségi és ispáni központok régészeti kutatása” című téma keretében elsőként a szabolcsi földvár ásatására kerítettünk sort.

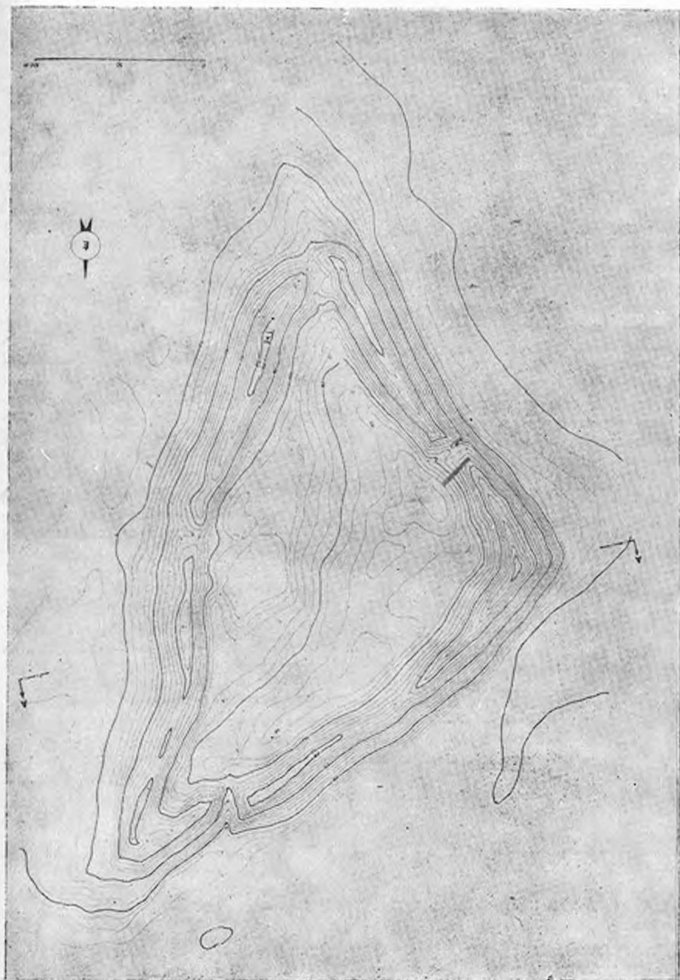
A
szabolcsi
földvár
föltárása

A szabolcsi földvár föltárása

A háromszög alaprajzú földvár Szabolcs község belterületén, a Tisza közvetlen közelében található, sáncainak magassága 15–20, helyenként 25–30 m. Három kapuja volt: az északi és nyugati a Tiszára nézett, míg a déli előtt húzódott a fontos, Tisza menti országút. Immár kétszáz éve használják a földvár belsejét községi temetőnek, így a földvár belsejében állott ispáni lak, a katonai kíséret, az örök lakóhelyei, a megyeközpontban dolgozó mesteremberek műhelyei, az állatok elhelyezésére szolgáló istállók feltárása ma még megoldhatatlan nehézségekbe ütközik. Az 1969. évi ásátás legfontosabb feladatául a földvár korának meghatározását tekintettük. A millenniumi ünnepségek előtt ugyanis 1895-ben a nyíregyházi múzeum tudós alapítója, dr. Jóna András és Bartalos Gyula, neves egri történész négy helyen vágta át a földvár sáncait. A sánc feltöltéséből előkerült cserépdarabok alapján Jóna úgy nyilatkozott, hogy a földvárat valamikor a bronzkor végén, a korai vas-
kor elején emelték, s a honfoglalás után csak bővítették. A múlt évi ásátás azonban ezt a kormeghatározást megcáfolta. A nyugati kapu közelében végzett sáncátvágásunk rétegződéséből kitűnt, hogy a jelenlegi sáncot két időpontban készítették.

Az első sánc építéséhez őskori település földjét használták fel. A sáncba behordott (nem beletemetett!) avar férfisir leletei, bronz övcsat, nyílhegyek alapján biztosan leszögezhetjük, hogy az első sáncot jóval e leletek készítése, a VIII–IX. század fordulója után, valószínűleg a X. században emelték. Hogy miért nem később? Erre a második sánc kora ad választ. A második sáncban, amely tulajdonképpen nem más, mint az első sánc belső oldalának vastagítása, kizárólag a X–XI. századra keltezhető edénytöredéke-

A szabolcsi földvár föltárása

ket lertünk. Tehát e bővítés valószínűleg a XI. század második felében (az azok, kunok betörése idején?) történhetett. Magát a földvárat a tatárjárás után hagyták fel, nyilvánvalóan korszerűtlensége miatt, s a megye székhelyét az alispán adó Kállay család székhelyére, Kállóba tették át.

A sáncátvágás során megtaláltuk a földtömeget összetartó, erősítő gerendaszerkezet maradványait. A rácsfalos rendszerű falkonstruktó anyaga néhol csak nyomokban maradt fenn, mégis elegendő mennyiségű egy jövőbeli fajtavizsgálatra.

Az ásatás másik érdekes eseménye a Névtelen Jegyző hitelességének bizonyítása volt. Anonymus Gestájában földvárunkról ugyanis ezt olvashatjuk: „Akkor Szabolcs, ez a fölötté bőséges férfiú, megtekintett egy helyet a Tisza mellett, s midőn látta, milyen is az, kiokoskodta, hogy erősségénél fogva várépítésre való. Tehát... összegyűjtve ott a köznepet, nagy árkot ásott, s igen erős várat építtetett földből.” (Pais Dezső fordítása.) A földvár keleti oldala és a kis magaslaton álló ref. templom közötti mélyedés átvágásakor megtaláltuk az Anonymusnál emlelt nagy árkot, melyben valaha a Tisza vize folyt. Eszerint a fénykorát élő földvárat mesterséges szigetté alakították, még erősebbé téve.

A várfeltárással egy időben dr. Kovács László kollégával leletmentést végeztünk a község belterületén és a szomszédos Timár községben. Emitt kettő, amott egy, közel egykorú temető sírjait bontottuk ki, egyszerű, szegényes mellékletekkel, mint fülbevalók, karperecek, edények. Mindhárom temető a szabolcsi várhoz tartozó szolgáloknak örök nyugovóhelye, a Timár községbeliek – éppen a községnevből következtetve – az ispán timárjai, börtörzsei lehetnek.

Az ispánság központja egyben az egyházi közigazgatási székhely is az Árpád-korban, ahol az ispán fegyverrel, az esperes a szó erejével terjesztette az új hitet, a kereszténységet, s ezzel a feudalizmust. A földvár közelében álló ref. templomot nagyidejű öregek elbeszélése szerint fahíd kötötte össze a földvárral. E templom elődjéről egy XIV. századi oklevelünk úgy beszél, hogy „Szabolcsban Szűz Mária tiszteletére épített monostor van, hat köoszloppal és fatoronnyal.” A hat köoszlop helye a jelenlegi templom alaprajzában kiserkeszthető, így okkal mondhatjuk, hogy e háromhajós egyház *Tiszántúl egyetlen XI. századi műemléke*, mely jelenleg is áll. Középkori freskói az 1900-as építkezés alkalmával még előbukkantak, hogy azután ismét eltakarja őket az állandó meszelés. A műemléki kutatás legfontosabb feladatai közé tartozik e ritka kincsünk azonnali megmentése és bemutatása.

A feltárómunka ez évben is folytatódik, programjában a földvár további kutatását, a vezető réteg és a köznep temetőinek feltárását, a korabeli élet sokoldalú megismerését tervezzük. Ha e jelentős követelményeknek lesz erők elegendet tenni, akkor bátran elmondhatjuk, hogy a szabolcsi honfoglalás és kora Árpád-kori központ kutatásának tudományos eredményei új fejezetet nyithatnak a magyar történelem most folyó összegezésében.

A Hajdú-Bihar Megyei Népművelési Tanács ülése

Május 8-án ülést tartott a megyei Népművelési Tanács. A tanács élénk vitában az országos népművelési konferencia anyagát tárgyalta meg, és előkészítette a konferencián való részvételt. A május 14-16-án tartott országos népművelési konferencián részt vett dr. Dankó Imre múzeumigazgató.

A Hazafias Népfront Békés Megyei Bizottságának Honismereti-Helytörténeti Bizottsága az idén is megrendezte Szeghalmon a sárréti napokat. Az előző, 1968-ban tartott rendezvénysorozatot sokszorosan felülmúlta tartalmasságában, sokszínűségében az idei program. Képzőművészeti, régészeti-néprajzi kiállítás, népművelési, kulturális stb. műsorok mellett a terület múltjának kutatásáról tudományos ülésszakot szerveztek.

Május 12-én tartott konferencián dr. Bakay Kornél, az MTA Régészeti Intézetének munkatársa a Sárrét régészeti kutatásainak múltjáról, jelenlegi állásáról és a jövő feladatairól tartott előadást. Dr. Tábori György, a Békési Múzeum igazgatója pedig a terület természet-, táj- és műemlékvédelmének kérdéseit foglalta össze.

A május 14-i néprajzi ülés igérkezett a rendezvénysorozat legfontosabb tudományos eseményének. A Szeghalmi Járási Tanács tanácsstermben ezen a délelőttön összegyűlt a terület és általában az Alföld sok jelentős néprajzkutatója.

A tanácskozást szervező és a tervek szerint azon elnöklő dr. Dankó Imre, a Déri Múzeum igazgatója helyett – aki az országos népművelési konferencián való részvétel miatt volt kénytelen magát a megjelenés alól kimenteni – dr. Balassa Iván, a Mezőgazdasági Múzeum főigazgató-helyettese vezette.

Négy előadás hangzott el, melyek vázolták a Sárrét kutatásának történetét, az anyagi kultúra kérdéseit, a szellemi hagyatékok kutatásának és feldolgozásának problémáit s az utóbbi századokban végbement társadalmi mozgásokat. Az előadásokat tartalmas, elemző korreferátumok egészítették ki.

A Kis- és Nagy-Sárrét mocsaras, lápos-zsombékos vízi világa, a darvaszok és pákászok titokzatos élete, híres-neves betyárok, boszorkányok és rettegett hatalmú „táltos” hirében álló emberek világa már több mint egy évszázada foglalkoztatja nemcsak a tudósokat, hanem a szélesebb közönséget is. Ez a világ azonban már a múlt század utolsó harmada óta a múlté, mióta a folyókat lecsapolták, megrendszabályozták a Körösök és a Berettyó áradáskor az egész vidéket elborító vizét. Noha esős években ma is fel-feltör a vetekek és a kiirthatatlan nád, de napjainkban a régi világ már teljesen a múlté, búzalkalászok sárgállanak és legelőik zöldellnek a hajdani ringó nádasok helyén. Az előadások egyértelműen leszögezték a régi romantikus szemlélettel szemben a szántóföldi művelésnek a mocsári gyűjtögetés, a halászat- vadászat, a rideg állattartás fölötti elsőbbségét, már a XVIII-XIX. században.

A szellemi kultúra is átalakult, csak néhány öreg emlékezetében élnek még a török-kuruc idöket idéző mondák, hagyományok. Kutatásuk, megmentésük a feledés homályából az egyik legfontosabb feladat. Sokaruk nép élt ezen a tájon, a törökidő után csaknem kipusztult vidékekre az Alföld legkülönbözőbb pontjairól települtek – főleg magyarok, de románok és szlovákok is.

A Békés és Bihar megye határán elterülő Sárrét kutatása csak mindkét megye szakembereinek összefogásával lehetséges, ezt példázza ez a konferencia is, amelynek előadói és hozzászólói sorában ott találjuk a KLTE Néprajzi Intézete és a Déri Múzeum munkatársait (dr. Újváry Zoltán, dr. Varga Gyulát, Csorba Csabát), békési rúnokról dr. Szabó Ferencet, a Gyulai Levéltár igazgatóját. A két megye határain kívül dolgozó kutatók közül dr. Ferenczi Imre kandidátus, a szegedi JATE Néprajzi Intézetének munka-

társa, dr. Kósa László, az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának munkatársa és Szilágyi Miklós, a Ceglédi Kossuth Múzeum igazgatója tartott előadást.

Sajnos, a Sárre néprajzának legnagyobb kutatója, Szűcs Sándor – akinek „Betyárok, pandúrok és egyéb hírességek” c. könyve a debreceni könyvpiac egyik legkeresettebb ritkasága – egészségi állapota miatt nem vehetett részt az ülésszakon. A konferencia vezetői és résztvevői közösen küldött levélben tisztelegtek Szűcs Sándor közel fél évszázados tudományos munkássága előtt.

Az élő múltat a püspökladányi, Csizmadia Lajos és Dorogi Márton vezette népi együttes előadása képviselte, akik Szűcs Sándor népdal- és hagyománygyűjtését dolgozták fel műsorukban.

A néprajzi kiállítás a hajdan virágzó kötélverőmesterség és szövés utolsó képviselői tartottak bemutatót az egybegyűlt néprajzkutatók és érdeklődők előtt.

A helytörténeti-honismereti kutatások szervezésében Szeghalmon nagy szerepet játszik a járási könyvtár. A község és a környék önkéntes kutatóinak irányítója, Miklya Jenő – aki az eddigi rendezvények egyik fő szervezője volt – Sárre-történelmi és Közművelődési Egylet létrehozását tervezi, mely összefogja a vidék múltja feltárásán dolgozókat.

A konferencia előadásait és a hozzászólásokat teljes szövegét magnetofon-szalagra rögzítették, s a tanulmányok rövidesen nyomtatásban is megjelennek a Sárre bibliográfiájával együtt.

A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének vándorgyűlése

A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete debreceni vándorgyűlése május 9-én a Déri Múzeumban tartott ünnepi üléssel kezdődött. Az ünnepi ülést úgynevezett „nagy árverés” követte.

Második gépkocsi a múzeumi szervezetnél

Május 29-én vettük át új Nysa vegyes használatú gépkocsinkat. A kocsi használatával munkánk szélesebb körűvé és ugyanakkor könnyebbé válik.

Bényei József verseskötetének bemutatása a Déri Múzeumban

Bényei József debreceni költő Sugárverésben című, most megjelent kötetét mutatta be május 31-én a Pedagógusok Szakszervezetének Művelődési Háza és a Déri Múzeum közös rendezésében, dr. Nagy János tanár vezetésével a Kossuth Lajos Tudományegyetem Gyakorlógimnáziumának Arany János Szavalóköre. A magas színvonalú irodalmi délelőtti *Stenczer Ferenc* méltatta a költő munkásságát, kötetét.

Színháztörténeti ritkaságok a Déri Múzeumban

G. KAPUSI ERZSÉBET

A debreceni Déri Múzeum gazdag színháztörténeti gyűjteménnyel rendelkezik. Különösen értékesek a 100 évnél is idősebb színlapok.

A debreceni színház 105 éves. 1865. október 7-én nyílt meg az első kő színház, azonban a város színjátszása 172 éves. Az első színelőadást 1798-ban tartották a Fehér Ló fogadó udvarán (volt megyeháza helyén). Wesselényi Miklós báró, a színházügyért rajongó erdélyi magnás Kolozsvárt színtársulatot alapított. A város azonban nem bírt el állandó színházzal, ezért vendégszerepléseket szervezett nagyobb városokba. Így került a Wesselényi-féle színtársulat Debrecenbe, és több előadást rendezett a fent említett helyen 1798 augusztusában. A XIX. század elején is rendszeresen voltak színházi előadások Debrecenben. A reformkorban különösen megélné a színtevékenység, a nyelv, a magyarság védelme, a függetlenségi eszme szolgálatában. Olyan nagy művészek álltak a szent ügy mellé, mint Kántorné, a nagy tragika, Laborfalvi Róza, Prielle Kornélia, id. Lendvai Márton, Szentpéteri Zsigmond, Megyeri Károly, Déryné, Fácny Lajos és még sokan mások. A múzeumban értékes, régi színlapok őrzik ezeknek az éveknél emlékeit.

Ritkaságok közé tartozik például egy 1813-as színlap. Szövege az alábbi:

Debrecen

A' Felsőbbek Engedelmevel

Ma Tsötörtökön Januárus 11-dik napján 1813.

A' Nemzeti Játékszinbenn

Actor Simonffi György hasznára

A' szabad és kibérlett Székek felfüggesztésével fog előadóni

A' Bölts Asszony Az Erdőbenn, vagy

A' Néma Vitéz

Egy Nagy Tümenényes Játék 5 Felvonásbann

Kolzebue utánn Fordította Titt. N. Bessenyadi ifju Vass István Ur.

A „Játészó személyek” között olyan nagy nevek szerepelnek, mint például a címszerep: Velleda a Bölts Asszony az Erdőbenn alakító Kántorné ifj Asszony, és Udvarhelyy Ur.

A színlapon így ajánlja magát Simonffi György:

„Nagyérdemű Pártfogóim!

Terhes szolgálomat, és készséggel tett sokszori fáradozásomat, tekintetbe vévén a' Theátrális Directio, ezen a' mai Játéknak jövedelmét nékem határozta, és noha ezen nevezetes Tümenényes Játéknak voltaképpenn lejendő elő adására sok készültek, és ujj Decoratiók kívántatnak, teljes igyekezettel azon voltam, hogy ezen pompás Darabnak első elő adásában semmit el ne mulassak, a' mi annak valóságos érdemét nevelheti mind a Tümenényes jelenések, mind a több Játék-színi ujj készültekre nézve. – Mely okból reményem is, hogy teljes megelégedéseket igyekezzem megnyerni Erdemes nézőinknek, nem lésszen megvetett az én alázas tiszteletbéli ajánlásom.

Zárt-Székek Billétek találatnak a' Theátrumnál melynek árrát Erdemes Pártfogóinak tapasztalt kegyességekre bizza

alázatos szolgálók
Simonffi György Szin-Mester'

Szerdahelyi József jutalomjátékára kiadott színlap szövege a következő:

„Szerdahelyi József jutalmára
Csütörtökön, October 27-dik napján 1836.
A' Debreceni Dalszínész Társaság által
előadatik:
Figuró

A' Szevillai Borbely

Közkedveltségű mulatságos nagy daljáték 2 felv. –

Muzsikáját írta Rossini. Magyarra tette Bántó Sámuel Erdélyben.”

A darabban Szerdahelyi József szerepét alakította. A színlapon így ajánlja magát a nagy színész:

„E jeles daljátékot, hálás tiszteletének (melyre magát lekötöztetnek érzi) zálogul nyújtja Nagyon tisztelt Pártfogóinak

alázatos szolgálja
Szerdahelyi József, kassai dalszínész”

Lendvay és Szigligeti urak vendégjátékáról egy régi színlap így tanúskodik:

„Lendvay és Szigligeti Urak 3-dik vendégjátéka
Debreczen

Vasárnap, September 8-án 1844.

Ordög Naplója

Nevezetes vigjáték 5 felvonásban – írták Arago és Vermond.
Franciából fordította Egressy Benjámin.”

Lendvay Márton Robin de Bois, Szigligeti pedig Rapiniere lovag szerepét játszotta.

A színlap alján az alábbi olvasható:

„Az előadást a helybeli 4-dik számú dzsidás ezred zenekara
diszesitendi.”

A színháztörténeti gyűjtemény egyik legértékesebb darabja a Bánk bán első vidéki bemutatójának színlapja. Debreczenben 1836-ban mutatták be Katona József drámáját.

A színlap szövege:

„Kedden, October 11-dik napján, 1836.

A' Debreczeni Dalszínész Társaság által

Előadatik:

Bánk-Bán

Évrajzi regényes szomorujáték 4 felvonásban – szerző Katona József.”

Gertrud szerepét Pálné, Bánk bánt Barányi, Petur bánt Szerdahelyi, Ottót Földvári, Melindát Chiabayné, Biberachot Eder, Tiborc szerepét Kiss alakította.

„Történeti idő: 1213-dik év.

Szerdahelyi, a' kassai dalszínész társaság tagja, itt keresztül utaztában fenn kijelölt szerepben kívánja a t. t. közönségnek tiszteletét tenni.

Bemeneti díj:

Első osztálybeli zártszékre: 24 xr.

Második osztálybeli zártszékre 20 xr.

Földszinti helyre 16 xr.

Karzatra 8 r p p.

Kezdete pontban 7-edfél órakor.”

A gyűjtemény egyik ritkasága: Petőfi Zoltán szerződése. Nagy költőnk, Petőfi Sándor fia, Zoltán, 1867-ben szerződött a debreceni színházhoz mint segédszínész és kardalnok. A fiatal Petőfi beteges ifjú volt, s nem különösebben tehetséges. Az eredeti szerződésben többek között ez olvasható:

„1. Kötelezi magát Petőfi Zoltán úr, mint segéd színész és kardalnok a debreceni állandó színházban a rábizandó s egyéniségéhez illő szerepekben és karénekekben az intendáns és illetőleg megbízottja rendeletei szerint fölléni; és azt meglegedésre előadni, a mi rábizatik.”

„7. Kötelezi magát Petőfi Zoltán úr – divatos öltözékekkel, valahányszor szükséges, az előadásokra tiszta keztüvel, úgyszintre régi korú öltözékekhez cipővel és sárga csizmákkal, nyaking-trikol- és tollakkal s parókákkal is ellátni, s tisztán, szerepéhez illőleg öltözni.”

„10. Ha Petőfi Zoltán úr e szerződést a fentirott, vagy más lényeges pontokban megszegné: tartozik 30 forint az az harminc forint kötbért mint világos adósságot fizetni a másik szerződő fél részére.”

„11. Mássalől alulirott intendáns kötelezi magát Petőfi Zoltán úr részére 30 ft. az az harminc forintot havonként minden hó 1-ső és 16-dik napján utólagosan fizetni...”

„13. Azon esetben is, ha a szerződött tag oly erkölcstelen életet folytatna, mely közbotrányt okozna, vagy a színügyeletet s színházi közegeit írásban, tetteleg, vagy gyalázó beszédben sértené: az intendánsnak joga lesz jelen szerződést kárpótlás kizárásával megszüntetni.”

A szerződés kelte: Debreczen május hó 12-dik napján 1867. Az aláírás: Petőfi Zoltán.

Új kiállítás a Hortobágyi Pásztor-múzeumban

Július 7-én a Hortobágyi Pásztor-múzeum kiállítása bezár. A több mint öt-éves kiállítást lebontjuk, és helyére egészen új, modern kiállítást készítünk. Az új kiállítás, amelyet a Központi Múzeumok Igazgatósága Kiállításrendező Osztálya fog készíteni, előreláthatólag augusztus 20-ra nyílik meg. A kiállítás forgatókönyvét Cs. Tábory Hajnalka, dr. Varga Gyula és dr. Dankó Imre írták. A kiállítás kiviteli terveit dr. Boreczki László készítette, a kivitelezést pedig Bánkúti Albin és brigádja végzi.

Halottaink

A múzeumi területet 1970 első felében többszörös veszteség érte. Elhunyt dr. Dobrovits Aladár egyetemi tanár, volt múzeumi főigazgató és főosztályvezető, dr. Csalkay Endre művészettörténész, a soproni Liszt Ferenc Múzeum hosszú évtizedeken át volt igazgatója, Nagy Czirok László néprajzi író, a kiskunhalasi Thorma János Múzeum volt vezetője, dr. Bóna István Vágó Eszter régész, a Dunaujvárosi Múzeum volt igazgatója. Eredményekben gazdag életük emlékét megőrizzük.

Körös menti Honismereti Közlemények

Béks megyében a fenti címen jelenik meg évenként három számban, esetenként más és más szerkesztésében a Béks megyei Helytörténeti Bizottság közlönye. A folyóiratra – tekintettel arra, hogy sok hajdúsági vonatkozása is van – ezúttal is felhívjuk a figyelmet.

A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Köre tagjainak névsora

Folytatólagos közlés, lezárva 1970. május 31-én

88. Kalmár Edit Debrecen, Április 4. útja 25. sz.
 89. Kovács Erzsébet Debrecen, Szabadság útja 97. sz.
 90. Szűcs Jolán Debrecen, Monostorpályi út 22. sz.
 91. Sipos Ágnes Debrecen, Szabadság útja 85. sz.
 92. Bodnár Izabella Debrecen, Nagyerdei krt. 94. sz.
 93. Gulyás Emília Debrecen, Pacsirta u. 18. sz.
 94. Vetési Mária Debrecen, Nyil u. 99. sz.
 95. Csorba Péter Debrecen, Csanak u. 13. sz.
 96. Ifj. Szűcs Ernő Debrecen, Simonyi út 15., II. em. 2.
 97. Koós Erzsébet Debrecen, Hámán Kató út 22. sz.
 98. Ifj. Koós Sándor Debrecen, Hámán Kató út 22. sz.
 99. Koós Sándor Debrecen, Hámán Kató út 22. sz.
 100. Koós Sándorné Debrecen, Hámán Kató út 22. sz.
 101. Török Erzsébet Debrecen, Harangos u. 9. sz.
 102. Becs Katalin Debrecen, Nyár u. 6., III. em. 10. sz.
 103. Balázs Ilona Debrecen, Béke útja 26. sz.
 104. Dr. Jakó János Debrecen, Dóczy J. u. 26., I. em. 7.
 105. Kiss László Debrecen, Kálvin tér 16. sz.
 106. Kiss Antalné Nádudvar, Vörös Hadsereg útja 133.
 107. Kiss Antal Nádudvar, Vörös Hadsereg útja 133.
 108. Nagy József Debrecen, Komlóssy út 80. sz.
 109. Pánya Sándor Debrecen, Szepességi u. 6. sz.
 110. Balázs Lajos Nádudvar, Kisszölőskert 2. sz.
 111. Zoltai Károly Debrecen, Vörös Hadsereg útja 20.
 112. Kovács Margit Debrecen, Mácsai S. u. V. 1., D. ép., A tömb
 113. Kertész István Debrecen, Varga u. 1. sz.
 114. Dr. Szűcs Ernő Debrecen, Simonyi út 15. sz.
 115. Balogh Imréné Hajdúböszörmény, II. Rákóczi F. u. 42. sz.
 116. Székelyhídi Ágoston Hajdúböszörmény, Kossuth u. 11. sz.
 117. Kovács András Hajdúböszörmény, Jókai u. 7. sz.
 118. Németh Elek Hajdúböszörmény, Jókai u. 7. sz.
 119. Kathy Márton Hajdúböszörmény, Balassi B. u. 17. sz.
 120. Sáfrány József Hajdúböszörmény, Múzeum
 121. Ecsedi Gábor Hajdúböszörmény, Szoboszlói út 2. sz.
 122. Dankó Éva Sárospatak, Kossuth Kollégium
 123. Halmos Sándor Debrecen, Csokonai u. 28. sz.
 124. Borbély Endre Debrecen, István út 46. sz.
 125. Fekete Erzsébet Komádi, Széchenyi u. 2. sz.
126. Tusz Antalné
 127. Szathmáry Judit
 128. Takács Sándorné
 129. Barna Károlyné
 130. Koncz Józsefné
 131. Dr. É. Kiss Sándor
 132. Knock Miklós
 133. Melegh István
 134. Radics Pál
 135. Harsányi Károlyné
 136. Czomba Zoltán
 137. Lengyel Sándorné
 138. Ármós Márta
 139. Nagy Csaba
 140. Nagy Antal
 141. Boruzs Lászlóné
 142. Porcsalmy János
 143. Fekete Dániel
 144. Viga Gyula
 145. Tamás Katalin
 146. Papp Imre
 147. Bartha Gyula
 148. Katona Lajos
 149. Nagy Imre
 150. Tempfli József
151. Mészáros Mihályné
 152. Ötvös László
 153. Dr. Nagy Gábor
 154. Rotyis Györgyné
 155. Csapó Éva
 156. Gulyás Ferenc
 157. Szemán István
 158. Balogh Gábor
 159. Vojczuki Sándorné
 160. Dávid István
 161. Sipeki Erzsébet
 162. Szegi Márta
 163. Rettegi Istvánné
 164. Karacs F. Iskolamúzeum
 165. Ónosi László
 166. Bessenyei István
 167. Tucherl Oszkárné
 168. Szabó Ferenc
- Debrecen, Hatvan u. 6. sz.
 Hajdúsámson, Szabadság u. 3.
 Derecske, Attila u. 11. sz.
 Polgár, Munkácsy u. 2. sz.
 Hajdúhadház, Pallagi 45.
 Debrecen, Komlóssy út 62. sz.
 Debrecen, Tanácsk. útja 17., III. em. 2.
 Debrecen, Tanácsköztársaság útja 19.
 Debrecen, Komlóssy út 34. sz.
 Debrecen, Nyár u. 4., II. em. 7.
 Debrecen, Varga u. 4. sz.
 Álmosd, Kölcsey u. 4. sz.
 Álmosd, Kölcsey u. 4. sz.
 Bagamér, Bocskai 10. sz.
 Bagamér, Bocskai 10. sz.
 Debrecen, Hadházi u. 33.
 Debrecen, Libakert u. 5. sz.
 Debrecen, Dimitrov u. 21. sz.
 Debrecen, Thomas Mann u. 16. sz.
 Debrecen, Szoboszlói út 22. sz.
 Debrecen, Korsó u. 5. sz.
 Debrecen, Busi u. 8. sz.
 Debrecen-Pallag, Mg. Technikum
 Debrecen, Barcaság u. 36. sz.
 Debrecen, M.-szalka, Zalka M. 58., Zákány utca 5. sz.
 Debrecen, Bálint pap u. 5. sz.
 Hajdúbagos, Lenin u. 92. sz.
 Berettyóújfalu, Kórház
 Mikepércs, Óvoda u. 3. sz.
 Mikepércs, Óvoda u. 3. sz.
 Debrecen, Csige kert u. 59. sz.
 Derecske
 Debrecen, Teleki u. 75. sz.
 Debrecen, Szabadság útja 47. sz.
 Debrecen, Tánács M. u. 17. sz.
 Debrecen, Barna u. 6. sz.
 Debrecen, Maróthy Gy. u. 4. sz.
 Püspökkladány, Bajcsy-Zs. u. 27. sz.
 Püspökkladány, Gagarin u. 2. sz.
 Debrecen, Holló J. u. 4., II. em. 14.
 Pallagi u. 11. sz.
 Debrecen, Jászai M. u. 1., II. em. 9.
 Debrecen, Apafi u. 153. sz.

169. Ifj. Kernya Pál	Debrecen, Ács u. 12. sz.
170. Szakácsi János	Debrecen, Rákóczi u. 66. sz.
171. Dr. Ötvös János	Debrecen, Teleki u. 21. sz.
172. Implom József	Gyula, Szegedi Kiss I. 28. sz.
173. Dr. Szendrey István	Debrecen, Tanácsköztársaság útja 71. sz.
174. Francz Vilmos	Debrecen, Vörösmarty u. 10. sz.
175. Ötvös Károly	Nyíri, U. p. Füzérkomlós
176. Tenkács Tibor	Tokaj, Benedek P. u. 5. sz.
177. Dr. Újfalussy József	Budapest, 2. Cséri u. 19/B.
178. Dr. Deli László	Gyula, Kárpát u. 6. sz.
179. Dr. Kövér Sándor	Hajdúböszörmény, Polgári u. 1. sz.
180. Ötvös Károlyné	Nyíri, U. p. Füzérkomlós
181. Dr. Sóvágó Mihály	Hajdúböszörmény, Petőfi u. 23. sz.
182. Csiha Margit	Debrecen, Kölcsey u. 19. sz.
183. Dr. M. Kiss Pál	Budapest, XI., Elek u. 27. sz.
184. Dr. Varga Imre	Budapest, XII., Lóránt u. 9. sz.
185. Maghy Zoltán	Hajdúböszörmény, Deák F. u. 2. sz.
186. Dr. Káplár László	Budapest, XII., Kiss J. altáborn. u. 34. sz.
187. Dr. Papp János	Nyíregyháza, Rigó u. 20. sz.
188. Dr. Tardi Tibor	Debrecen, Jászai M. u. 3. sz.

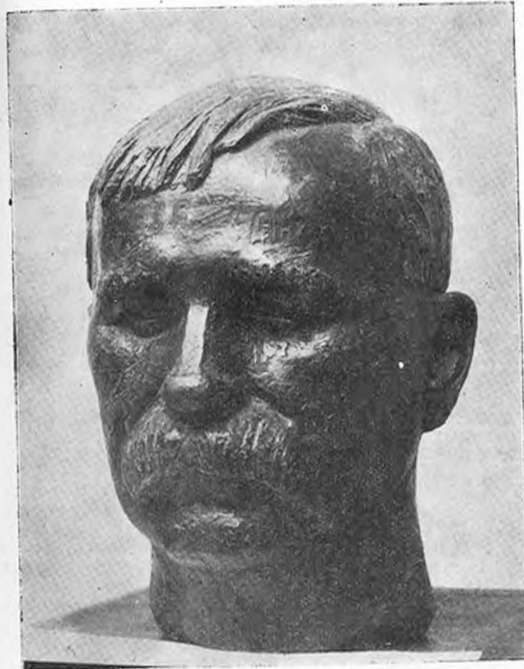
Veres Péter 1897—1970

BALASSA IVÁN

Mint író és politikus egyaránt a magyar szegényparasztság képviselője volt. Sajtó erejéből olyan hatalmas európai műveltségre tett szert, hogy a magyar parasztság történetét, gondjait, műveltségét és jelenét talán mindenkinél átfogóbban látta. Erről írja első könyve negyedik kiadásának előszavában: „Persze én nem kívülről, hanem belülről kutattam a parasztságot, hiszen benne éltem. Jobban mondva nem kutattam sehogy, nem tettem én egy lépést se, hanem csak leírtam, amit tudtam róla. Ha van ennek a könyvnek értéke, akkor elsősorban ez az értéke, ez a belülről átélt hitelesség.” (Az Alföld parasztsága, Bp. 1944.)

Valamennyi munkája valamilyen formában ezt a megállapítást igazolja. A *Számadás* (1937), a *Gyepsor* (1940), a *Falusi krónika* (1941) és sok más könyve eddig még kiaknázatlan kincsésbányája a parasztság történetére, életére, néprajzára vonatkozó hiteles adatoknak. De valamennyinél több ilyen jellegű leírást találunk a *Három nemzedék* vagy későbbi nevén *A Bologh család története* (1961) három kötetében, mely valóságos enciklopédiája az alföldi parasztság életének. A jövő kutatóira vár az a feladat, hogy VERES PÉTER tudományos forrás értékű munkáit hasznosítsa.

Ki ismerhette volna nálánál jobban a paraszti életet, hiszen szülei, nagy-szülei pásztorok, uradalmi cselédek voltak, és maga is ezt az utat járta. Cselekedett, volt kiskondás, gulyásbojtár, napszámos, vasúti munkás egyaránt. Eppen ezért mindig szívesen és szorgalmasan olvasta a néprajzi folyóiratokat

Veres Péter
1957,
bronz,
életnagyság,
Somogyi Árpád
szobra
a Déri
Múzeumban

és kiadványokat, és nemegyszer fűzött hozzájuk észrevételeket. Ezzel azonban sohasem elégedett meg, hanem az adatok, a megállapítások között mindig nagyobb távlatokat, nagyobb összefüggéseket keresett és talált meg.

Jellemző erre az a két levél, amit hozzám, mint az *Ethnographia* akkori szerkesztőjéhez írt, melyet nemcsak hortobágyi vonatkozásai, hanem tudománytörténeti megállapításai is különösen érdekessé tesznek:

Veres Péter, Budapest, VI., Bajza u. 18. Írószövetség.
Ethnografia szerkesztősége

Sárospatk
Postafiók 71.

Kedves Barátaim!

Nagy érdeklődéssel olvastam az *Ethnographia* 1956. 1–2. számában a Herman Ottó debreceni levelezését ismertető tanulmányt. És első hevületemben mindjárt írok is nektek.

Két megjegyzésem van. 1. Kár, hogy Balogh István legalább egymondatos jegyzetekben nem írta meg, hogy miben tévedett, mit látott rosszul Herman Ottó. Miért vándoroljon egy-egy tévedés a magyar néprajztudományban évszázadokon át, még ha Herman Ottó követte is el. Egyet például én is megvilágíthatok. (Balogh Istvánnak írtam is már erről, amikor az Alföldben közölte a H. O.-levelek egy részét.) A „dranka” – ahogy én tudom, aki a drankák közt nőtem fel – nem maga a „fiók”, hanem annak az elrekesztője, vagyis az az egész szál deszkából és lécekből pántokkal összerót oldalfal, amelyet a vándorló juhászok bármikor felszedtek és továbbvittek. Ma ezt úgy neveznek, hogy: „előre gyártott épületem hordozható juhkarámokhoz, nomadizáló juhtenyésztők számára”. Vagyis a szárnyék és a juhódály állandó, a drankás juhakol hordozható. Különösen fejőjuhászok számára nélkülözhetetlen, mert az anyajuhok a másik karámban bégető bárányaikhoz önmaguktól törekednek a kieresztőréshöz, nem kell őket egyenként megfogdosni. A „silép” pedig nyilvánvaló félreértés. Biztosan a „culáp”-ról (a. m. „cölöp”) van szó, amelyek arra kellenek, hogy a drankákat legyen mihez rögzíteni. A legegyszerűbb, mert se drót, se szeg nem kell hozzá: a drankák végét két cölöp közé szorítani. Még egy szerszám is kell hozzá, a „furkó”, de fából, legfeljebb vasgyűrűvel körülfogva, mert a cölöpök végét a vas ütőszerszám (fejszefoka, nagykalapács) hamar széjjelverné.

2. Mikor írják már meg – és ez a fontosabb mondanivalóm – a mai magyar tudósok azt a könyvet, amelyben a magyar tudomány gyarmati állapotát, főleg a Habsburgok alatt, de még aztán is végre a magyar nép elé tárnák. Ez marxista-leninista feladat is, és népi-nemzeti kötelesség is.

Mit akarak ezzel mondani? Azt, hogy ime, itt a bizonyíték a Herman Ottó leveleiben is – és mennyi ilyen dokumentum lehet az Akadémia és az egyetemek irattárjaiban –, hogy a magyar ember, ha tudósnak született, csak adatgyűjtő és -feldolgozó segédező lehetett a beérkezett „hires” tudósok mellett. Ezek a tudósok, tisztelet az igazi kivételeknek, de gyarmati viszonyok között és a tudományos életben is uralkodó feudális patriarcalizmus viszonyai közt nehéz volt kivételnek lenni, ezek a tudósok, mondom, megáldva bizonyos intuitív felfedező képességekkel – amely képességek azonban, mint Herman Ottónál is, inkább riporteri, zurnalisztikai, mint tudományos felfedezői képességeknek tűnnek fel – a magyar szellemi élet egyedüli központjában, Budapesten, némely „szenciós” közleményeikkel mihamar hírre vergődven, tudományos, politikai és közéleti tekintélyekké nőttek, és aztán már úgy tudósodtak, sőt könyveket is úgy írtak, hogy mozgósították, megszervezték a „segédezőket”, a jó Zoltai Lajos-okat. Aki fiatal és nagyobbra hivatott magyar tudós pedig erre nem volt hajlandó, vagy ezt méltatlan szolgáltságnak és piszlicsárkodásnak érezte, az elindulhatott gyalog Ázsiába, mint Körösi Csoma Sándor, Reguly Antal és még sokan mások.

Lehet, hogy túlságosan elfogult vagyok mint hortobágyi lokálpatrióta éppen a Herman Ottó felületességei és tévedései miatt ez ellen a lelkesedő magyar népi életéből csak az volt érdekes – mint a közölt példa is mutatja –, ami zurnalisztikailag is kiaknázható egzotikum (de miért volna egy természetes életforma és gazdálkodási forma egzotikum?), mégis nem hiszem, hogy amit a magyar tudomány gyarmatis állapotáról mondok, az is a lokálpatrióta „én jobban tudom” betegségből származna.

Ezt meg kell írni! A magyarság szellemi felszabadulásához ez is kell! De mennyire kell! S most a XX. kongresszus szellemében már gatlások és akadályok nélkül meg is lehet írni.

Elnézést kérek a gátjain átcsapó érdeklődésért – amint látjátok, levlapon kezdtem, hogy csak pár apró megjegyzést tessek, és ime, „tudományos

programmá” nőtt ez a kis írás –, de nem tudok tovább hallgatni erről se, mert nekünk még a tudósaink is balogok, nemcsak név szerint.

Felebaráti üdvözléssel
Veres Péter

Budapest, 1956. június 23.

Ui. Nagyon érdekel a kínai néprajzról szóló írás is. Remélem, ezek nem Herman Ottó-i módszerekkel vannak írva.

Kedves barátaim!

Elnézést a buzgólkodásért, de az előbbi levelemből kifejtettem valamit: Herman Ottó azt írja: „A marha számára a Hortobágyon e részen még szél-tében használják a rendes szárnyéket, amely nádból két korcra...” stb. Ugyan kérem! A marha a nádból csinált szárnyéket az első napon széthányá a szarvával és porrá rágná. A nádszárnyék csak a birkanak való! A gulyának a Hortobágyon – 6–8–900 darab lévén egy gulya – semmi más nem volt az állás, mint egy dörzsölőfa, ágas, Szárnyéket marhának nemigen csináltak. Csak itt-ott kisebb urasági gulyának, borjúknak és gyenge fias tehéneknek csináltak szárnyéket, de nem nádból, hanem hatalmas ágasok közé erős száldeszkákból. S hogy az értelme is világos legyen: a nagy gulyának nem kellett szárnyék, mert széles esőben összeálltak jó süreire, és eltartak, megvédték a nyájban a borjút és a gyengébb jószágot. A kicsi, 50–60 darabból álló gulyán azonban keresztültárogat a széles eső, és „elejtette az idő a gyenge borjút” – ismeritek a pástornótát: „sír a veresbornyú, hág az idesanyja”?

Ennyi az egész, de hogy nem lehet ezt tudni, ha valaki a Hortobágyról ír?

Még egyet, de ezzel aztán igazán vége: a csillagos ló nem „hóka”, hanem az a ló a hóka, amelynek a homloka fehér – nem érezték a „hóka”-ban a homlokot? Az helyes, hogy a „piszra” lónak az orrára nyúlik a fehér csik.

Üdv. Veres P.

1956. június 23.

Ügy érzem, hogy a „hortobágyi lokálpatrióta” emléket szolgáljuk ezeknek a soroknak közreadásával.

Csanak utca — Csanak-ház

PETHŐ KÁROLY

Debrecen sok patinás, különleges ízű és hangulatos nevű utcája között van egy, amelyik elsősorban akkor keltette fel igazán az érdeklődésem, amikor megtudtam, hogy akiről az utcát egykor elnevezték, annak a háza ma is ott áll, szinte változatlan eredetiségében, sőt a család birtokában van ma is. Így kezdtem el kutatni, hogy ki is volt a névadó.

Hetven évvel ezelőtt halt meg Debrecenben, 1900. május 13-án, és százötven évvel ezelőtt, Derecskén, 1820. február 24-én született Csanak József, aki mint kis mezítölbas gyerek indult el édesapjának, Csanak János mészárosnak a házából az elemi iskola első osztályába, hogy néhány évtized múltán Debrecen városának egyik legvagyonosabb, köztisztelőben álló polgáraként lássuk forgolódni az ősi civitás közoldgaiban.

Az út idáig természetesen nem volt könnyű. Minden lépésért, minden kis sikerért keményen, sokszor keservesen meg kellett dolgozni. Tizenhárom éves korában lesz tanuló Petrovitz Pál kereskedőnél. Négy év múlva mint segéd tanuló tovább a szakmát Király Józsefnél, majd Nagy Józsefnél, 1842-ig.

1842-ben nyugat-európai utazást tesz, amire nemcsak kis összekuporgatott fillérjeivel készül fel, hanem úgy is, hogy a fűszeresult főkjában német nyelvkönyvet rejtget, s amikor nincs vevő vagy pakolni-, takarítanivaló a boltban, és a főnök sem látja, akkor titokban a kemény német mássalhangzókat igyekszik magába szelidíteni.

Hogy nemcsak nyelvet tanult, hanem az akkor megszereshető szépirodalmi munkákat is olvasgatta, azt az is bizonyítja, hogy 1848 márciusában azt írja menyasszonyának, Várady-Szabó Eszternek, hogy sokat olvas, és azt ajánlja neki, hogy „mulassa magát ő is versekkel”.

Ugyanezen év őszén honvédnak áll. Bizonyára lelkesedéssel is, de talán több benne a becsületes elszánás, a sallangmentes hazafii kötelestégudat. Tudja most is, hogy mit kell tennie, s embersége most sem habozik, nem latolgat, de józanul számol életével és vagyonával. Nem akar nyitott tételt hagyni maga után: végrendeletet készít. Bevezetőben ezt írja: „... életemet a hazának, mely azt teljes joggal igényli, elszántam, s bátor lélekkel áldozásul vinni készülök.”

Két évvel előbb könyvelői állást vállalt, majd 1849-ben fűszerkereskedés nyitása iránt folyamodott.

1862 augusztusában unokaöccsével ismét külföldi útra indul, magyar ruhában! Bejárja azokat az országokat és városokat, ahol húsz évvel előbb is megfordult. Utazásáról levelekben tudósít. Erdemes ezekből idézni. Londonban a híres honvédtábornoknál, Kmetty Györgynél ebédelnek, vezetőjük Juhász József ezredes. Itt tulipánhagymát vesz a gyerekeinek, „hogy szeresék a virágot, mert az mindenütt szép”.

Egy másik levelében többek között így ír: „Legnagyobb tapasztalatom, amit tettem, az, hogy szegény vagyok... Nincs módomban csak egyet is létesíteni azon ezer és ezer féle közül, ami embert és nemzetet nagyra és dicsővé tesz. S ami még nagyobb: szegény egész országunk, alig van valamije, kivéve a mindennapi betevő falatot.” A freiburgi orgonát hallgatva és Svájca emlékeztve írja: „Természet, emberi ész és akarat az, ami egy vidéket országos hírűvé varázsolhat. Ha hazámra gondolok, el kell szomroddnom, mily elhagvatott ott minden. Jóformán csak gázolunk mindenben, ami utunkba esik. Sok emberélet folyt le hiában, nagyon sokan keveset tesznek azért is, amiért a pénzt felveszik. Kénytelenség a rugója legtöbb dolgainknak, nem úgyszeret, azért nem is igen van látszatia!”

Hasonló gondolatot vet fel, de nem ilyen általánosságban, hanem közvetlen környezetére vonatkoztatva, már 1858. évi bécsi útjával kapcsolatosan is: „Itt zajos az élet, roppant a különbség a mi csendes városunkhoz képest. De van is láttatja a dolgoknak, hogy nem pipáznak az emberek reggeltől estig, és nem fesegetik a más dolgát, hanem inkább a sziklákat, és emelkedik egy nagy mű a másik után. Boldog ugyan, aki kevéssel megelegszik, de egyszerűs-mind hitvány is, mert azzal, hogy nagyobbra nem törekedett, nem ad másoknak módot erőfelfejtésre.”

Nem hangzatos szavak vagy üres, öncélú bölcsekedés ez, hanem egy egész életvitel szép veretű summázata. Itthon kezdeményez, szervez, tanácsol, dolgozik, példát mutat, áldoz. Nevéhez fűződik az Emlékkert és a mai Ifjúsági Park elődjének a létesítése, ő az István malom újra alapítója.

A Csanak utcai házban csak azt örökíti meg egy emléktábla, hogy Déri Frigyes 1923-ban ott lakott, de megörökíthetné egy-egy tábla azt is, hogy a háznak és gazdájának vendége volt 1884-ben Jókai Mór és felesége, erkélyéről szavalt Egressy Béni, de gyakori vendég volt itt Izsó Miklós is és mások.

Adományokat küld szülőfalujába közkút, orgona és iskola létesítésére, különböző templomok javára, a Kollégiumnak, színháznak, színészeknek, a tűz- és árvízkárosultaknak, török menekülteknek, katonai szolgálatra behívottak családtagjainak, kereskedőifjaknak, a honvédménháznak és -egyetlenek, a Vöröskeresztnek, nőegyletnek, kereskedőifjúságnak, a kereskedelmi akadémiának stb.

Alapítványokat létesít a Debreceni Zenede, lövészársulat, gazdasági egyelet, kertészegylet, képzőművészeti társaság, kórház, a Magyar Irók Segélyegylete, polgári iskola, gőzmalom, Corvina rt., Magyar Tudomány Akadémia, vidéki nyugdíjas színészek, Kisfaludy Társaság, Budai Magyar Népszínház, honvédménház, gyermekház, állatkert stb. javára.

Méltán írta róla Géresi Kálmán: „A színügy-egyletben sok buzgó férfi volt, élen pedig Csanak József személyében olyan férfi, kinek művelődési tekintetben az utóbbi évtizedekben Debrecen legtöbb hálával tartozik.”

A Debreceni Újság 1931. április 5-i számában a virágos Debrecen úttörőjének nevezi Csanak Józsefet. Saját kertjében is számtalan, külföldről hozott virág- és gümölcsfajtát termelt, s 1862-ben, a Kertészgazdasági Kiállításon, „elsőrendű dicsőítő oklevelet” nyert. Az első kerti gyepekészítő „gépecskét” is ő hoztaja Angliából.

Egy cirkusz perzsa erőművésztől kivált egy kis arab rabszolgaifút, mert rosszul bántak vele.

Az 1868. évi országos „Dalárdaverseny” 3140 Ft-os deficitjét, mely a zenédét és a dalegyletet terhelte, ő fizeti ki.

Ma nevét egy utca örzi. Hogy ki volt, alig tudja valaki. Pedig nagy idők embere volt, s ha nem is nőtt a nemzeti közélet ormaira emelkedők közé, szűkebb hazája, Debrecen közösségében példát adott igaz emberségből, önzetlennél munkálta városa közjává. Helve mindig ott lesz azok között, akiket nem szabad egyetlen kornak és egyetlen nemzedéknek sem elfelejteni. Általa csak gazdagabbá leszünk, nélküle szegényebbé. Megtanulhatjuk tőle, hogy mivé lehet az ember saját erejéből, ha erkölcsi, szellemi és anyagi képességeit a mások hasznára szolgáló javakká fejleszti.

Műemlékvédelem

PETHÓ KÁROLY

Debrecen M. J. Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1970. január 20-án foglalkozott a műemlékvédelem helyzetével és feladataival.

Erendelte: a műemlék-nyilvántartás felülvizsgálatát; a műemléki, műemlék jelleget, városkéni jelentőségű épületek, emlékek és magyarázó táblák számbavételét; a műemlékek helyreállítására és karbantartására biztosított pénzügyi fedezetek felmérését; végül egy szakbizottság felállítását azzal a céllal, hogy dolgozza ki a IV. ötéves terv műemlékvédelmi feladatait, vizsgálja meg,

hogy a műemlék és műemlék jellegű épületek körének a bővítésére milyen lehetőségek vannak, és milyen kiadványok kiadását kellene a tanácsnak támogatni.

A munka megindult.

A szakbizottság megalakult, tagjai: dr. Tarr Károly, a városi művelődésügyi osztály, dr. Nábrádi Mihály és Sági Lajos, a műemléki és utcanév-bizottság, Kosziczki Sándor, a tervosztály, Tamási Zsigmond az ép. és közl. osztály, a kerületi ép. és közl. csoportok főmérnökei pedig a kerületi tanácsok képviselőiben.

Első ülésén a bizottság a vb-határozatban megszabott feladatokat túlmenően a Vigadó épületének a sorsával foglalkozott.

Reméljük, hogy ez a szép és fenntartásra mindenképpen érdemes klasz-szicista épületünk nem lesz sem a közöny, sem egy rosszul értelmezett, mindenáron való „fejlesztés” áldozata.

Kémiai és műszeres analitikai vizsgálo módszerek a régészetben és a numizmatikában

KÁPLAR LÁSZLO

Az analitikai kémia és a régészet kapcsolatának kezdőpontjaként 1798. október 4-ét tartják nyilván a szakemberek. Ekkor számolt be Berlinben Martin Heinrich Klaproth svéd kémikus azokról az eredményekről, melyeket a különböző csatásokból származó régi őrmekek kémiai összetételének vizsgálatával kapott. (1.) Munkája sok vegyészre ösztönzött, hogy — főleg a 19. század első felében — régészeti leletek és más régiségek kémiai analízisét elvégezzék. J. Wöcel volt az első vegyész, aki megkísérelt összefüggéseket találni egy régiség kémiai összetétele, valamint annak kora és származási helye között. (2.) L. R. Fellenberg a prehisztorikus (történelem előtti) Közép-Európa bronzainak összetételét vizsgálta. (3.) Igen fontos megállapítást tett A. H. Lazard, amidőn „Felfedezések Ninive és Babylon romjai között 1853-ban” című könyvének függelékében közölte a kiásott tárgyak elemzésének adatait. Ez a legkorábbi, határozott megjelölése a régészet és az analitikai kémia kapcsolatának.

A numizmatika területén saját kutatásaim alapján igen jelentősnek tartom Th. Rohde-nak Miskolcon 1881-ben kiadott könyvét: „Die Münzen des Kaisers Aurelianus, seiner Frau Severina und der Fürsten von Palmyra.” A könyv rengeteg metrológiai és elemzési adatot tartalmaz. Érdemes idézni néhány mondatot a 304. oldalról: „A kémiai elemzést eddig csak kevés alkalommal alkalmazták a numizmatika segédtudományaként. Egyes olyan esetekben használták, amikor az érmék külső jegyei nem adtak elég támpontot az érmék pontos meghatározásához. Az analitika segítségével ismerhetjük meg az érmék összetételét és belső állapotát. Feltűnő, hogy ennek ellenére a legnevesebb numizmatikusok is alig (vagy csak kismértékben és rendszertelenül) végeztek kémiai kutatásokat. Ezért hálás köszönettel kell illetnünk a híres tudósokat, Mommsennek tevékenységét... úgyhogy ma már a metrológia és az analitika együttesen hivatottak az antik érmék tanulmányozásának kidolgozásában, kiépítésében tevékenyen együttműködni.

Nekem is feladatom, hogy adatokat szállítsak és szolgáltatassak ebben az irányban. Ezt úgy gondoltam teljesíteni, hogy nem sajnáltam az áldozat-

tot, jelentős számú Aurelianus-érmét kémiai analízisre felajánlani. Ezáltal abban a helyzetben vagyok — a wieni cs. és kir. Pénzverőhivatal segítőkész támogatásával —, hogy nagyszámú analíziseredményt hozhatok nyilvánosságra, melyek a középbronzok, valamint az antoniniánusok belső értékét bizonyítják.”

Elemzési adatokkal bizonyítja a római denár fokozatos elértéktelenedését is. Míg Nero denárja átlagosan 943–910 ezrelék finomságú volt, Septimius Severus idejében már csak 755–431 ezrelék finomságú; Caracalla és Elagabalus alatt 500 ezrelék, míg III. Gordianus alatt már csak 270 ezrelék volt a denár finomsága. Alex. Severus és Max. Thrax nem verettek antoniniánusokat, csupán csak denárokat, azonban ez utóbbiak elemzése az ezüsttartalom további csökkenését mutatja úgy, hogy 2 denár nem volt értékeeseb, mint Caracallának egy antoniniánusa. Gallienus uralma alatt következett be az antoniniánusok teljes elértéktelenedése, amikor is ezek a pénzek már csak egészen kis százaléknyi ezüstöt tartalmaztak.

Az antoniniánusok elemzési eredményeiből látható, hogy ezek az érmék a főtömegüket alkotó rézen és ezüstön kívül néhány egész, illetve tized százalék mennyiségű aranyat, ónt, ólmot, cinket és vasat is tartalmaztak.

A reform utáni, a III. verési periódusból származó antoniniánusok súlyban és ezüsttartalomban is javultak. Példaként nézzük meg a Rómában vert érmék elemzési adatait:

10 db antoniniánus, súlya: 36,10 g.

Ezüsttartalom	Ag	4,250 ^{0/0}
Aranytartalom	Au	0,025 ^{0/0}
Réztartalom	Cu	87,704 ^{0/0}
Óntartalom	Sn	2,864 ^{0/0}
Cinktartalom	Zn	0,883 ^{0/0}
Ólomtartalom	Pb	4,099 ^{0/0}
Egyéb, meg nem határozott anyag		0,175 ^{0/0}
		Összesen: 100,00 ^{0/0}

A közép- és nagybronzok mindig tartalmaznak nyomokban ezüstöt és kevés cinket.

12 db középbronz, Aurelianus és Severina, súlya: 78,30 g.

Réztartalom	Cu	79,10 ^{0/0}
Ezüsttartalom	Ag	0,05 ^{0/0}
Aranytartalom	Au	0,00 ^{0/0}
Ólomtartalom	Pb	14,00 ^{0/0}
Óntartalom	Sn	6,85 ^{0/0}
Cinktartalom	Zn	nyomokban

Összesen: 100,00^{0/0}

Angliában tanulmányozták a korai görög ezüstérmék arany- és réztartalmát. A Laboratory for Archeology and the History of Art-ban (Régészeti és Művészettörténeti Laboratórium) lefolytatott vizsgálatok eredményeiből megállapították, hogy bizonyos esetekben az érméket szándékosan devalválták rézzel; más eredmények alapján pedig megállapítható volt, hogy melyik ezüstbányából származott az érmék készítéséhez felhasznált érc. Ez a vizsgálati technika igen jól alkalmazható atomreaktorban besugározható kisebb értékű tárgyak (pénzek, érmék) roncsolásmentes vizsgálatánál. H. A. Das és J. Zanderhuis (4.) közleményükben több mint 200 kisázsiai (Asia Minor) elektrórmé arany-ezüst ötvözetének összetételét határozták meg.

A neutronaktivációs analízisben speciális módosításokat dolgoztak ki Wytenback, s ezeket több mint 350 ezüstérme ezüst-, réz- és aranytartalmának meghatározásánál sikerrel alkalmazta.

A régészeti és a numizmatikai analitikai vizsgálatok több célra is irányulhatnak, s az elemzési módszert a céltól függően kell megválasztanunk. Így például feladatunk lehet a vizsgált tárgy összetételének megállapítása (minőségi elemzés) vagy a teljes elemzés (minőségi és mennyiségi elemzés). Adódhat olyan eset, amikor a fő alkotórészeket kivül a csekély mennyiségű vagy csak nyomszennyezések meghatározása kívánatos nagy pontossággal. De igen gyakran összefüggést is kell keresnünk a talált nyomszennyezések és a vizsgált tárgy földrajzi eredete között. Ez utóbbi probléma: a fémtárgyak előállításánál használt ércnek származási helyének megállapítása, a régészeti és a numizmatikai vizsgálatok számára is nagy érdeklődést kelt. Néhányan úgy gondolták, hogy ha megtalálják az összefüggést a régi fémek nyomszennyezései és a különböző földtani üledékek, rétegek között, akkor a készítésnél felhasznált egykorú ércet eredete is kinyomozható. Ez a feltevés a numizmatikában pl. azt jelentené, hogy csupán a kémiai elemzés segítségével deríjünk ki az érmék verési helye is meghatározható, amennyiben elfogadjuk azt, hogy az egyes verdek a pénzverésnél használt lapkák fémanyagát mindig ugyanabból a bányából kapták. Ennek az elképzelésnek azonban két buktatója is van. Először: a régi időkben művelt számos bánya kimerült, s így az egykorú érc már nem szerzhető be ősszehasonlítható vizsgálatok elvégzéséhez. Másodsor: számos régi fémtárgy, érme fémhulladéknak, régi pénzeknek újraolvasztásából készült, s így összetételük többé nem jellemző a származási helyre, hiszen a fémhulladékok, érmék igen változatos helyekről származhattak.

Több esetben lehetséges volt mégis vonatkozást találni a fém és a kiindulási érc között. H. Otto és W. Witter elvégezték Közép-Európa prehisztórikus réz- és bronztárgyak rendszeres spektrográfiai analízisét (5.) és értékelhető mennyiségben - 0,3-2% tartományban - bizonyították arzén, antimon, bizmut és ezüst jelenlétét. Ezek a szennyezések a német üledékretek tetrahedrit ércének használatát tanúsítják, mivel ez az érc jellegzetesen ezeket a szennyezéseket tartalmazza.

A prehisztórikus réz- és bronztárgyak fémeinek geográfiai eredetét egész Európára vonatkoztatva vizsgálták S. Junghans és munkatársai. (6.) A spektrográfiai analízis alapján kidolgozott osztályozási rendszert közölték. Ugyanezzel a módszerrel dolgozott M. A. Brown és A. E. Blyn-Stoyle, akik az angliai közép és késő bronzkor több mint 400 bronztárgyát vizsgálták. (7.) Kapott eredményeik alkalmasak statisztikai értékelésre, és kiindulásul szolgálhatnak a lehetséges származási hely megtalálásához.

Ugyancsak jól vizsgálható módszeres analízis segítségével egy másik problémacsoport: fémek esetében egy ötvözet összetétele és az előállításának módszerei vagy a fémfeldolgozási technika változásai közötti kapcsolatot kérde. Így például a szobrocskák vagy kis alakok készítéséhez Egyiptomban használt bronz összetétele széles határok között, szabálytalanul változik, ami

arra mutat, hogy az egyiptomi mesterek nem próbálták az anyag összetételét ellenőrizni és az összetételt a sajátos fizikai tulajdonságokhoz vonatkoztatni. Viszont a görög és római szoborbronzok elemzése azt mutatta, hogy itt gyakorolták ellenőrzést és jellemző különbség volt a használt bronzok összetételében. A görög bronz mérsékelten magas arányban tartalmaz ónt és kevés vagy semmi ólmot; míg a római bronzban alacsonyabb az ón aránya, és viszonylag sok ólom van benne. Megállapították azt is, hogy az etruszkoknál és a rómaiaknál a tükrök készítéséhez használt bronzötvet jó, állandó összetételű volt. Ugyanilyen állandó összetételt mutat a Kínában tükrökészítéshez használt bronz is a Han-dinasztia idejében.

Az ókori fémek analitikai tanulmányozásához E. R. Caley könyve (8.) nyújt jelentős segítséget.

Talán e rövid és korántsem teljes beszámolóból is látni lehet, hogy a régészeti és a numizmatikai analízis igen specializált tudományágakká fejlődtek, ahol a legmodernebb műszeres technika segítségével vegyszermérnökök és vegyészek a modern analitikai eljárások széles tartományából választhatják meg a rájuk bízott sajátos problémák megoldásához a legmegfelelőbb módszert és eszközt. Ugyanezért azonban a régészeknek is fokozottabban tájékozottnak kell lenniük az analízisek lényegének, valódi értékéről. Az analitika és a régészet közötti kapcsolat most erősebben a kutatómunkának arra az igen érdekes területére, ahol a kémiai analízis modern, kifinomult módszerei még mélyebb betekintést fognak adni az emberiség kulturális örökségének történelmi és technológiai fejlődésébe.

A szövegben hivatkozott irodalom:

- (1) M. H. Klaproth: Mem. Acad. Royale Sci. (Berlin) 1801.
- (2) J. Wöcel: Sitzber. Kaiserlichen Akad. Wiss., (Wien) 11 716 (1853); 16 169 (1855).
- (3) L. R. Fellenberg: Mitt. Naturforsch. Ges. (Bern) 1860, 43, 65 és 153. oldal.
- (4) H. A. Das és J. Zanderhuis: Archaeometry, 7 90 (1965).
- (5) H. Otto és W. Witter: Handbuch der ältesten vorgeschichtlichen Metallurgie in Mitteleuropa. Leipzig, 1952.
- (6) S. Junghans, E. Sangmeister és M. Schröder: Metallanalysen kupferzeitlicher und frühbronzezeitlicher Bodenfunde aus Europa. Berlin, 1960.
- (7) M. A. Brown és A. E. Blyn-Stoyle: Proc. Prehist. Soc., 6 188 (1959); Archaeometry, 2 Supplement (1959).
- (8) E. R. Caley: Analysis of Ancient Metals. Pergamon Press, New York, 1964.

I. Madártelepítési tapasztalatok

SÓVÁGÓ MIHÁLY

Hajdúböszörményben és környékén két ízben szerveztünk már fészek-odútelepet. Az elsőnek a gondolatát még 1938. évben Gaál Sándor termelőszövetkezeti főmérnök vetette fel, ő szerezte meg a szükséges engedélyeket is. Az odvakat vele és Molnár Zoltán barátunkkal - jelenleg a szarvasi mezőgazdasági középiskola tanárával - közösen készítettük el házilag, deszkából,

és október 3-án raktuk ki a hajdúböszörményi erdőmérnöki lakás kertjébe és a közvetlen környékén levő akác, tölgy és nyárfából álló vegyes erdőbe, néhányat a szomszédos erdeifenyő-ültetvénybe. Három gyári odút, egy A, egy B és egy D jelűt küldött a Madártani Intézet, és ezekkel együtt összesen 72 odút helyeztünk el.

1939-ben az erdő közelében fekvő Kis- és Nagy-Bocskaiakertekbe is raktunk ki, az általunk szervezett ifjúsági madárvédő egyesület segítségével, 59 odút.

A telepítés komoly sikerrel járt. Az erdőbe kihelyezett odvakban fészkelte, a második költést is számítva:

19 pár széncinege, repített	168 fiókát
33 pár kerti rozsdafarkú, repített	185 fiókát
1 pár csúszka, repített	10 fiókát
22 pár mezei veréb, repített	86 fiókát
75 pár madár repített	449 fiókát.

Ugyanabban az évben a gyümölcsösökbe kitett 59 odúban települt:

8 pár széncinege, repített	73 fiókát
11 pár kerti rozsdafarkú, repített	65 fiókát
14 pár mezei veréb, repített	61 fiókát
7 pár házi veréb, repített	32 fiókát

40 pár madár repített 231 fiókát

1939-ben tehát 131 odúban összesen költött:

27 pár széncinege, nevelt	241 fiókát
44 pár kerti rozsdafarkú, nevelt	249 fiókát
1 pár csúszka, nevelt	10 fiókát
36 pár mezei veréb, nevelt	147 fiókát
7 pár házi veréb, nevelt	30 fiókát

115 pár madár nevelt 677 fiókát.

Érdemes külön megemlíteni, hogy a csúszka tízes fészkelja a nagy, 80 mm-es röpnylású D odúban nevelkedett fel, amelynek a zöldküllőre vagy szalakótára méretezett tágas bejáratát az öreg madarak sárral betapasztották, úgyhogy alig 30 mm-es rést hagytak csak rajta szabadon. A fészkelj tizenegy tojásból állt, ebből tíz fióka kikelt, ki is repült.

Ez az első madárvédő telep hat éven keresztül megvolt. A gyümölcsösökben elhelyezett odvakról, valamint két társamnak az erdőn elhelyezett odvairól vezetett későbbi feljegyzések a háború alatt elvesztek. Így csak a saját odvai benépesüléséről tudok képet adni, de nyugodtan állíthatom, hogy átlagban ugyanez volt a helyzet az erdei telep többi odújával is.

Az én odúimból a későbbi években pusztult is el, de újakat is raktam ki. Számuk 12 és 18 között ingadozott. Ezekben 1939 és 1944 között, öt év alatt

11 pár széncinege
1 pár barátcinege
1 pár csúszka
1 pár nyaktekeres
24 pár kerti rozsdafarkú

14 pár mezei veréb fészkelését kétségtelenül megállapíthattam, ez 52 pár madarat és 313 fiókát jelentett. Az első költést egy évben, a másodikikat – a háborús gondok miatt – négy évben nem ellenőrizhettem, de feltételezem, hogy ezekben az időszakokban is költött összesen kb. 30 pár madár.

Az erdei telepen mindhármunk odúit számítva, hat év átlagában 60 volt az odúsám, és ezekben a települési eredményt összesen kb.

60 pár széncinegére mintegy	660 fiókával
160 pár kerti rozsdafarkúra mintegy	800 fiókával
90 pár mezei verébre mintegy	360 fiókával becsülöm,

ehhez járulnak még az egy-két párban megtelepedett többi fajtak, úgyhogy az erdei telepen hat év alatt repített fiókák száma elérte a 2000-et. Kékcine tudomásunk szerint egyetlen ízben sem fészkelte, de ez valószínűleg azzal függött össze, hogy az 1939–40-i, rettenetesen szigorú tél a hajdúböszörményi kékcinege-állományt majdnem teljesen kipusztította.

A telepet különösen a kerti rozsdafarkúak szerették. Ez a szép fehér homlokú, fekete fejű, vörös farkú madár a kedvező körülmények között feltűnő nagy számban költött, és erős családokat nevelt. Bár fészkelja általában öt-hat tojásból áll, igen gyakori volt a hetes fészkelj, három ízben észleltem nyolcasat és egyszer, 1941. május 22-én tizeset. Nem zárható ki, hogy ez a legutolsó több madártól származott.

A nagyszámú madársereg természetesen jó alkalmat adott a gyűrűzésre. Én magam 131 széncinegét, 96 kerti rozsdafarkút, 40 mezei verebet, 10 csúszkát és 8 nyaktekereset jelöltem ki a telepen, munkatársaim is hasonló mennyiséget. Legértékesebb eredményt egy kerti rozsdafarkúnál értük el. Ezt fiókakorában Gaál Sándor jelölte 1939. május 31-én a 136 496. sz. gyűrűvel. Kézre került először 1940. május 23-án, 358 nap múlva mint oduban kotló anyamadar; másodszer pedig 1941. május 22-én, 722 nap múlva, ugyancsak mint kotló anyamadar.

Egy másik rozsdafarkú, amit 1939. május 31-én a 137 701. sz. gyűrűvel a telepen jelöltünk meg, 1940. június 16-án, 382 nap múlva került meg ugyanott mint kotló anyamadar. Kerti rozsdafarkúak tehát tértek vissza a telepre a vándorútjukból költeni.

Rendkívül érdekesen alakult azonban a helyzet a széncinegéknel. Mi, hajdúböszörményiek, országos viszonylatban is nagyszámú cinegét gyűrűztünk, hogy települési viszonyait és kóborlásának útját tanulmányozzuk.

A rendelkezésemre álló adatok szerint 1937-től 1944-ig 609 öreg és 386 fiatal széncinegét gyűrűztünk meg, vagyis 995-öt, amiből én magam 443-at jelöltem: 312 öregét és 131 fiókát. Munkatársaim adatai csak 1941. június 1-ig vannak meg; pedig ezt követően is gyűrűzték, úgyhogy az 1937–1944. években Hajdúböszörményben jelölt széncinegék száma jóval felül volt az ezren. Ebből a tömegből csak egyetlenegy fióka jutott télen csapdába, bent a városban, mégpedig az általam 1941. május 22-én a 153 371-es gyűrűvel jelölt példány. De ez kétszer is. Először 1942. február 25-én fogtam el, 279 nap múlva, másodszer pedig 1942. december 29-én, 586 nap múlva, mindkétszer ugyanabban a városi kertben.

Gaál Sándor egy kiváló kis cinegecsapdát szerkesztett, és az öregek túlnyomó többségét ezzel fogtuk be télen. Félézernél több gyűrűs öreg szzcincenégnek azonban eltűnt; egyetlenegy sem került meg belőlük soha. Sem nyáron kint a telepen mint az odvakban kőtől madár – pedig kőtől anyacinegét is fogtunk le elég sokat –, sem a következő teleken. Arra sem volt példa, hogy a telepen gyűrűzött fiatal cinege a következő esztendőkből mint kőtől madár megkerült volna.

Mind ezek az adatok a szzcincége rendkívüli kőborló természetére utalnak. Nyilvánvaló, hogy a télen csapdával fogott sok öreg madár jelentős többsége északról levonuló példány volt; de ezeknek a következő télen is el kellett volna jönniük és kellett volna, hogy fogjunk közülük. Ilyen eset volt az elenyésző kis számban télen jelölt öreg kékcinegeknél. De szzcincenégél egyszer sem.

A fészkekodútelep tehát tudományos kísérletek és vizsgálódások céljára is alkalmas.

Azt tapasztaltuk, hogy a madártelepítés sokkal sikeresebb az erdőben, mint a gyümölcsöskertben. A hasznos éneklők, főleg a cinegefajok szívesebben költenek az erdőben, de előnyös az is, hogy a házi veréb a zárt erdőt teljesen elkerüli, és a mezei veréb se annyira toladó. Az erdőn harmad volt átlagosan a mezei verebek aránya, a szőlőben azonban meghaladta az összes fészkelők felét.

Természetesen az erdei telepítésnek különleges nehézségei is vannak. Így mindjárt: kisebb az odvak biztonsága. Az erdőn szándékosan választottuk a mérnöki lakás kertjét és környékét a telep helyéül, mert ez védelmet adott maguknak az odvaknak. A félrebb eső helyekre, sőt a fűtők mellé helyeztünk odvakból is elég sokat elvittek, mert az erdőn már abban az időben sok mindenféle ember járkált. Gyümölcsösökben, ahol a hegyőr folyton ügyel a kertre, ez a veszély kisebb.

Az erdőn az odvakat sokkal jobban kikezdi az időjárás, mert ott sokkal bővebb és gyakoribb az eső, mint a gyümölcsösökben. Márpedig az odvaknak az eső árt legjobban, sok fészkaljat is tönkretesz.

Sokkal inkább megrongálja az odvakat az erdőn a harkály. A nagy fakopáncs roppantul szeret bennük kutatni, és gyakran kivágja a rőpnyílásokat. Néha olyan üreget kopáncsolt rajtuk, hogy az odvak használhatatlanná váltak. Érdekes, hogy olyan nyílásokat is kitágított, amiknek pedig kényelmes befért volna, és nem kímélte a gyári odvakat sem. Ez ellen úgy próbáltunk védekezni, hogy a rőpnyílást bádoglemezről kivágtuk, gyűrű alakú rátéttel láttuk el. A harkályokat azonban ez csak akkor tartotta távol, ha vastag bádögökből készült a védőgyűrű; mert a cipőkrémes dobozok fedeléből kivágtott lemezeket a nagy fakopáncs szétverte, valósággal elnyírta, mintha papírból lettek volna.

Az erdőn a mogyoróspele (*Muscardinus avellanarius*) is számottevő ellenfél. Nálunk a telepen minden évben megkerült, főleg a fenyőültetvénybe kitett és közvetlen közelében levő odvakban. 1939 őszén hatot fogtunk, köztük négy kőverre hízott példányt a fenyvesben, ahol már pompás téli fészket raktak maguknak. Ezeket elpusztítottuk, mégis március végén négyet, május elején újabb kettőt szedtünk ki odvainkból. Számos esetben tapasztaltuk, hogy ez a kis rácsáló a kőtől madár fészket is elfoglalta, a tojásokat kiszűrszölte és feléjük költözött, sőt egyszer a pelefészkek alatt az elpusztított anyamadarat is megtaláltuk.

Minden évben beköltözött néhány odunkba a lódarázs is, kint az erdőn – de csak első költés után, június közepétől kezdve, főleg júliusban. Rend szerint üres odvakat szállott meg, egyszer azonban kerti rozsdafarkú tojásaira telepedett. Határozottan kedvelte a fatörzsodvakat; majdnem mindig két

darázs fészkek gyári odúban volt, B, C, D és új típusú, kis odúban vegyesen. A D odúba 1940-ben vonult be a lódarázs, és ahogy a következő évben megállapítottuk, ötemlethes fészket épített benne.

A darazsak beköltözése főleg azért volt veszedelmes, mert az erdőn járó emberek a nagy lódarazsat nem szerették, és ha ilyen odúra találtak, a darazsakkal együtt azt is tönkretették.

A telepítés sikere szempontjából rendkívül fontos az odvak rendszeres, gyakori ellenőrzése és a hibáik gyors megjavítása. Erdei telepünkön az odvak dróthúzállal kötöttük fel, ami – főleg a gyorsan növekvő nyárfánál – már egy év múlva behúzódtott; emiatt a kirakás követő őszön az odvaknak már egyhetede lehullott a fákról. Még gyakrabban fordult elő a tető leesése. Ha egy ilyen baleset akkor történik, amikor már tojások vagy fiokák vannak a fészkekben, csak az azonnali közbeavatkozás segít.

A vékony deszkából készült odvakat hamar kikezdi az időjárás, és ezek öt évnél többet nem bírnak ki. A vastag, kétujjnyi deszkából ácsolt odvak hat-nyolc évig is használhatók. A fatörzsök egy évtizedet is kiállnak, de ezeknek is érzékeny pontjuk a tető. Ha ez nem zár pontosan, az odú beázik, ha pedig az elzáródó nagyon pászos, könnyen bedagad és a levételnél könnyen meglazul. Megtörténik, hogy a tető leesik és csak a dugója inarad fent, ez pedig nem véd eléggé.

A sikeres madártelepítés sok tényezőtől függ, alapos munkát és körültekintést igényel: az időjárás és az állati kártevők elleni küzdelemmel jár. Megéri azonban a fáradság, mert nemcsak a természetvédelem nyér a sok felnevelkedő hasznos madárral, hanem az erdő- és gyümölcsgazdaság is. Van jogszabályunk, amely előírja, hogy fészkekodvakat kell kötelezően kihelyezniük a nagyüzemeknek; de a jogszabálynál többet ér el, ha valaki ezt lelkesedéssel végzi. Megyénk sok erdeje kiváló terep a telepítésre. Ideje volna újjászervezni megszerezte a madárvédőket, megalakítani az ifjúsági madárvédő egyesületeket, és ezeknek tagjai – esetleg a biológiai szakkörök munkája keretében – végezhetnék az odvak kihelyezésével és ellenőrzésével járó munkákat. Ma már a jól bevált, palacsóból készült odvak kezelése is könnyebb, és bizonyára lenne olyan intézmény, amely beszerzede ezeket – a fiatalok önkéntes jelentkezői pedig kezelnék. Sokban hozzájárulnánk ezzel megyénk megfogott kerti és erdei madárvilágának gyarapításához.

Két népi kerámiával foglalkozó könyv a szomszédos országból

DANKÓ IMRE

Közismert tény, hogy a néprajztudományon belül a népi kerámia kutatása az egyik legkiműveltebb terület. Szinte minden nép, beleértve a régészeti által kutatott ősnépeket is, kerámiaja önálló monografikus feldolgozásokkal rendelkezik, sőt a jelentősebb kerámia központok is feldolgozottak. A különféle gyűjtemények mindegyikében bőséges kerámia tárgy gyűjt össze, sőt sok helyen a már korábban kihalt kerámiaművéség felélesztésével is foglalkoznak. Mindezek jó alapot biztosítanak ahhoz, hogy a kerámia kutatás elérkessen az általánosítható elvi megállapítások megtételéhez.

Ilyen szempontból jelentős Ester Plicková–Vladimir Scheufler: Lidová hrncina v Ceskoslovensku (Kultúra a Tradice 6. Uheršké Hradisté, 1966.

80. p.) és Tancred Banateanu: Ceramica din Clogova (Studii si Cercetari 1., Bucuresti, 1966. 96. p.) című műve. Ugyanis mindkét munka hol kimonodottan, hol pedig csak a sorok, illusztrációk közé bújtatottan arról beszél, hogy a népi kerámia története, beleértve technológiai, sőt ornamentális történetét is, nagy kiterjedésű területen azonosságokat mutat, és korábbi véleményeinkkel ellentétben sokkal kevesebb az egészét adó részek között az elválasztó sajátosság, mint az összetartó. Különösen érdekes ebből a szempontból E. Plicková és V. Scheufler munkája, akik a csehszlovákiai népi kerámiát két részre tagoltan (cseh-morva és szlovák) tárgyalják ugyan, de a cseh részt író V. Scheufler állandóan a szlovák kapcsolatokra, a szlovák részt író E. Plicková pedig főleg a cseh, de tárgyilagosan a magyar kapcsolatokra (gömöri és sárospataki fazekasság) is utal. Ilyen szempontból szegényesebb Banateanu munkája, aki egyetlen híres, a mi Mohácsunkkal rokonítható jelentőségű kerémiaközpont, Clogova (Oltenia) fazekasságáról írt monografikus feldolgozást. T. Banateanu kifejti, hogy Clogova nemcsak környezete számára volt kerámiaközpont, hanem egy nagyobb tájnak is, ahová a piacok és vásárok révén jutott el a glogovai fazekastermék. Ez a terület mélyen lenyúlik a Duna mentén Olteniába. Ennek a területnek a piacain, vásárain igen sok glogovai fazekasárú kelt el. Eltekintve attól a vitatható megállapítástól, hogy a glogovai fazekasság római eredetű és annak egyenes folytatása, arról is szól, hogy szoros rokonságban áll a bihari és bánáti, sőt a székelyföldi fazekassággal is. Erről különben a közölt képek mindenkit könnyen meggyőzhetnek.

A két könyv adatai képekkel is bővegesen alátámasztva azt bizonyítják, hogy a népi kerámiaművészet is, éppen úgy, mint az élet sok más megnyilatkozása, egy nagy, a természeti adottságokban többé-kevésbé egyező területen rokon, ha éppen nem azonos egymással. Így kétségtelen, hogy Kárpát-medencei népi kerámiáról beszélhetünk, ami ugyan számtalan, valamelyest elkülöníthető csoportra osztható, de kapcsolatban áll a környezetével is. Így a két kiváló kerámiai munkához kapcsolódóan arról beszélhetünk, hogy a Kárpát-medencei keramikusság a szlovákiai és cseh-morvaországi közvetítés révén kapcsolatban áll a nyugat-európai, az olteniai, többek között glogovai fazekassághoz keresztül pedig a balkáni kerámiaművészetekkel. A két könyvből kiolvasható tanulság arra figyelmeztet, hogy a népi kultúra térben és időben sokkal egységesebb, mintsem gondolnánk, és a korábbi történeti, esztétikai, etnikai szempontok helyett inkább a technológiai és a funkcióbeli, valamint szociológiai szempontok alapján kell jelenségeit vizsgálnunk.

Különben a fenti megállapításokhoz még hozzáfűzhetjük, hogy a két munka mint könyv is figyelmet érdemel. Modern feldolgozások, egyszerre tudományosak és népszerűsítőek, egyszerű illusztrációkkal bírók.

A szováti cserép

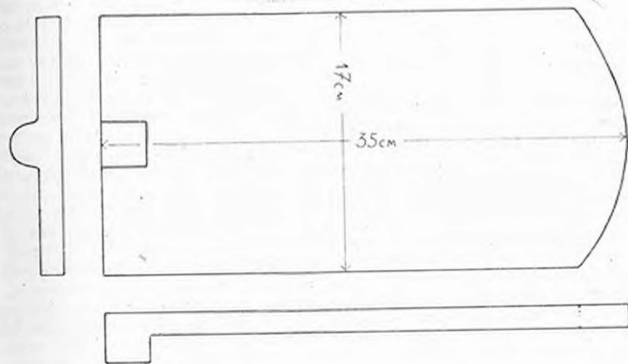
DANKÓ IMRE

A Tiszántúl északkeleti részén általánosan ismert fedőanyag a szováti cserép. Mint az itteni építkezésben, valamint egy község (Hajdúszovát) gazdasági életében jelentős szerepet játszó tényezőre fel kell figyelniünk.

Hajdúszovát 1876-ban Szabolcs megyétől került az akkor alakult Hajdú vármegyéhez. Jobbágyfalu volt, történetét és gazdasági viszonyait igen jól foglalta össze és ismertette Tömöry Lajos (Hajdúszovát gazdasági földrajza

a XVII. század közepe óta. Közlemények a debreceni Tisza István Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből 12., Debrecen, 1942. 64. p.). A munkában alig esik szó a szováti tégl- és cserépgétséről. Ezt szeretnénk ezúttal pótolni.

Hajdúszovát talajviszonyai mind a tégl-, mind pedig a cserépkészítéshez egyszerű anyagot biztosítanak. Az itteni, a határ több pontján található agyagból nagy keménységű téglacserép égethető. A község rossz közlekedési viszonyai, az egészségtelen birtokmegosztás korán, már a múlt század közepén arra kényszerítették lakosait, hogy valamilyen kiegészítő foglalkozás után nézzenek. Így alakult ki a szováti tégl- és cserépgyártás. Az első szov-

váti téglagyár, a községi téglagyár, 1860-ban épült, és téglakészítés mellett cseréppel is foglalkozott. Ezután az első téglagyár után gyors egymásutánban létesültek a szováti tégl- és cserépgyárak. Tömöry azt írja, hogy 1942-ben körülbelül 500 ember foglalkozott tégl- és cserépgyártással, és öt üzem működött Szovátón. Ezek közül egy a már említett községi tégl- és cserépgyár, a másik négy magánvállalkozás volt. Egyik sem emelkedett magasabb szintre, manufaktúrák voltak, és körülbelül 80–100 embert foglalkoztattak. (Márkus Sándoré Földes felé, Sárosi Istváné Szoboszló felé, Sárosi Antalné az Úrmös mellett, a két Molnáré – Imréc és Sándoré – a debreceni út mellett.) A gyárak, természetesen új, megváltozott keretek között, ma is működnek. A termelési változás mindössze az, hogy korábban inkább cserépet készítettek, ma viszont szinte kizárólagosan téglát készítenek. Mi a cserépkészítéssel kívánunk foglalkozni.

A hajdúszováti, röviden és az általános használatnak megfelelően „szováti cserép” fogalomra lett, és ma már, tekintet nélkül készítő helyére, az alább leírt cserépfajtát Debrecen környékén szováti cserépnek hívják. A szováti cserépet a debreceni és a Debrecen környéki kőművesek terjesztették el, mert szívesen vásárolták és használták munkáiknál az aránylag olcsó, de kiváló minőségű cserépet.

A szováti cserép úgynevezett *verőasztalon* kézzel készül. A gondosan előkészített anyagot (iszapolt, áttapcsott, kissé szikkadni hagyott agyagot)

vizes kézzel belesimitották a tornába. A formából egy ügyes, gyors mozdulattal kifordították és szárítóba tették. A szárító több, egymás fölé helyezett deszkapalából állott, felül keskeny nyeregzetével. Ot-hat napi szikkadás után került a cserép égetésre, amikor is szalmával és fával fűtött magas kemencében égették ki az egymás fölé helyezett cserépeket. A fűtés nyílt volt, azaz a füst szabadon eltávozhatott a kemencéből, és így nem festette meg a cserépet. A kiegészítő, elkészült szováti cserép fémesen csengő hangot adó, terrakottaszínű.

A szováti cserép úgynevezett *hódtarkú* cserép. Vagyis a végén kanyarított. Felülete mindkét oldalán *sima*. Hátoldalán, a cseréplechez való támasztás céljára egy *makkja* van, azaz úgynevezett *egymakkos cserép*. Rakásnál könnyű volt vele bánni, mert csak egymás mellé kellett tenni őket. Nem kellett arra ügyelni, hogy egymásba illeszkedjenek szélrózskáikkal, mint az *újjajta* cserépek. A *fedősornál* sem kellett túlságosan vigyázni, azt a szabályt kellett csak betartani, hogy a fedősor az *alapsort* felelje, és az alapsor cserépeire a fedősor cserépei oldalukat felelje kerüljenek, vagyis fedjék a két-két cserép közti nyílást. A szováti cserép méretei műhelyek szerint különbözők voltak, bár nagy, lényeges eltérés az egyes üzemek készítményei között méretre nézve nem volt. Megnehezítette volna a felhasználást. A több műhely nem is egy időben készült eltérő nagyságú cserépeinek adataiból azt állapíthatjuk meg, hogy a szováti cserép 1,5 cm vastag, 17 cm széles és legnagyobb hosszúságában 35, a kanyarítás pontjaiban 31,5 cm hosszú volt. *Szegőcserepet* is készítettek. Általában *kupás cserépeknél* neveztek a *sima felhenger alakú tetőgerincfedő cserépeket*. Véleményünk szerint a *kupás cserép* elnevezés későbbi és nem szováti eredetű. A *szegőcserep* elnevezés a *kupás cserép* elnevezés mellett ma is elterjedt, használatos. Ez látszik itteni, eredeti elnevezésnek.

Ma, amikor még készítenek ugyan Szovátón cserépet, de igen kis mennyiségben, voltaképpen csak *pótlásra*, azaz a valamikor szováti cseréppel fedett tetők romlott részeinek kijávitására, és általában másfajta cserépek terjedtek el, úgy véljük, hogy nem hiábavaló népi építkezésünk eme széles körben elterjedt, de ugyanakkor több helyi sajátosságot is őrző anyagára a figyelmet felhívni. További lépésnek azt szánhatjuk, hogy a szováti agyagipar egésze történetének vizsgálatában részletesen tanulmányozzuk a szováti cserép eredetét, elterjedési körét és egyéb körülményeit is.

A Múzeumi Kurír levelesládájából

A Múzeumi Kurír megjelenése óta több levelet kaptunk. Közülük, mint közérdekűt, ezúttal kettőt közlünk.

Igen Tiszteit Szerkesztőség!

Élénk figyelemmel kísérem a múzeumok és köztük természetesen a Déri Múzeum életét, tevékenységét is. Nagy örömmel tölt el a Múzeumi Kurír megjelenése, gratulálok hozzá. Ugyanakkor engedjék meg, hogy két tanácsot szolgáljak. Először is úgy vélem, hogy minden egyes számmal ugyanazon címre használata nem előnyös. Véleményem szerint meg kellene oldani, hogy ha számonként nem is, de évfolyamonként más és más címkepek szere-

peljenek. Másodsor azt tanácsolom, hogy bizonyos egységeknél készítsenek és adjanak közre tartalomjegyzéket. Ez a Kurír használatát nagyban elősegítené. Gondolnodni kellene azon is, hogy ezeket a tartalomjegyzékeket idegen nyelven vagy nyelveken is közre kellene adni. Ezáltal a külföld is némi tájékoztatást kapna a Kurír, illetőleg a Kurírban megjelent nagyon is érdekes, nem egy esetben a külföldet is érdeklő közleményekről.

Bocsánatukat kérve az okvetetlenkedő zavarásért, vagyok tisztelettel

Budapest, 1970. május 2-án

dr. Gere Sebestyén

Kedves Igazgató Elvtárs!

Régóta hiányzik már Debrecenben egy, a Múzeumi Kurirhoz hasonló közlöny. Nem pótolja ugyan a valamikori Debreceni Szemlét, de sokoldalúságával, fürgeségével igen hasznos és hatékony eszköze a tudományos tájékoztatásnak. Külön kiemelném azt, hogy nem helyi, nem kimondottan megyebeli, hanem széles látókörű, nagy területen mozgó, mondhatni nemzetközi igényű kiadvány. Nagyon nagy dolog ez, mert leve kizárja a provincializmust, amitől a hasonló vállalkozásokat sajnos, védeni, óvni kell. Éppen ezért azt kérném az Igazgató Elvtársától, hogy több kitekintést biztosítson a Kurírban. Ismerhessek meg általa a külföldi múzeumügyet, a külföldi tudományos érdeklődését, eredményeit. Én a Múzeumi Kurirt elsősorban tájékoztató kiadványnak szánom, és ennek megfelelően szeretném kitekintő tájékoztatásokkal, ismertetésekkel gazdagítani.

Meleg üdvözléssel, tisztelettel:

Schrott Károly

Debrecen, 1970. V. 11.

Honismereti-helytörténeti konferencia Debrecen—Hosszúpályiban

Április 7-8-án a Békés megyei és a Hajdú-Bihar megyei helytörténeti bizottságok a megyei művelődési központok és a Hafazias Népfront megyei bizottsága rendezésében Debrecenben és Hosszúpályiban közös konferenciát tartottak. Múzeumi szempontból különösen érdekes volt a 8-i műsor. Ekkor Hosszúpályiban dr. Varga Gyula és Cs. Tábory Hajnalka rendezésében kiállítások mutatták be az építkezésben és lakásberendezésben végbemenő változásokat. Különösen érdekes volt két ma is lakott, egy régi és egy új ház bemutatása. A kiállítások tanulságait dr. Dankó Imre múzeumigazgató foglalta össze egy, a népi építkezés változásairól szóló rövid előadás keretében.

Országos múzeumigazgatói értekezlet

Április 22-23-án Szegeden, a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Központjában tartották meg az évenként szokásos országos múzeumigazgatói értekezletet. Az értekezleten a megyei múzeumigazgatók vettek részt.

A Felszabadulási Emlékiállítás

Gondos előkészület után március 26-án nyílt meg a Déri Múzeumban Debrecen és Hajdú-Bihar megye reprezentatív felszabadulási emlékkiállítás. A kiállítást *G. Kapusi Erzsébet* rendezte, és *Bencze László* kiállításrendező vitelezte ki. A kiállítást, amely igen szemléletesen, sok fotó, egykorú irat, több tárgyi emlék bemutatásával híven tükrözte felszabadulásunk és az azóta eltelt negyedszázad történetét, igen nagyszámú közönség előtt *dr. Ambrus István*, a Hajdú-Bihar Megyei Tanács V. B. elnöke nyitotta meg. A kiállítás április 26-ig volt látható. Ekkor lebontottuk, és részekre szedve, vándorkiállításaként több helyen bemutattuk. A Felszabadulási Emlékiállítást 8803 látogató tekintette meg.